

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Bakalářská práce:

Sovětská intervence do Československa

v záznamech CIA, FRUS

USA and Soviet intervention to the Czechoslovakia

Vedoucí práce: PhDr. Lubor Václavů

Praha 2011

Kateřina Lopuchovská

Poděkování:

Mé díky patří mému vedoucímu práce PhDr. Luboru Václavů za praktické rady a dobře míněné připomínky.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a že jsem použila pouze uvedené prameny a literaturu.

V Praze dne 10.4.2011

.....

Klíčová slova : Varšavská smlouva, Sovětský svaz, Československo, CIA, Alexander Dubček, Leonid I. Brežněv, „Pražské jaro,“ intervence

ABSTRACT

Americká administrativa důkladně monitorovala demokratizační vývoj v Československu od přelomu roků 1967/68. Přes tuto zvýšenou pozornost bylo jasné, že Washington nemá zájem aktivně do tohoto procesu zasahovat. Československo bylo jedním z hlavních dodavatelů zbraní pro komunistický režim v sílící válce ve Vietnamu a pro končící Johnsonovu administrativu bylo prvotním přáním uzavřít se sověty smlouvu o snížení jaderných raket.

První analýzy o možnosti sovětské vojenské intervence do Československa se objevují již v květnu. CIA s touto možností reálně pracovala, nejpozději od července. Politický zájem zachovat klid však zabránil tyto analýzy brát politicky vážně a předat je vysokým politickým činitelům, neboť to mohlo vyvolat diplomatickou roztržku a zmrazit vyjednávání podpisu smlouvy o raketách. Rozhodnutí Moskvy z 19. srpna vojensky zakročit vůči Praze tedy bylo překvapením pro Johnsona, ale nikoli pro CIA.

Since the turn of the 1967/1968 the american administration was carefully monitoring the democratic process in Czechslovakia. Despite rising interest it was clear from the start that Washington was unwilling to participate actively. Czechoslovakia was one of the main arms suppliers for the communist belligerents in the Vietnam conflict and for the ending Johnson administration the priority was a treaty with Soviet Union controlling the nuclear proliferation.

Fist analysis about a Sovietic military intervention in Czechslovakia appear since may 1968. CIA was working with that possibility till july. Was it the political interest of peace between Washington and Moscow that hindered these analysis to be taken into account more seriously and to inform the highest representatives of the USA?

Indeed, it could have caused a diplomatic quarrel and freeze the anti-nuclear proliferation treaty negotiations. The decision of Moscow the 19. August 1968 of an armed intervention in Czechslovakia was a surprise for the president Johnson, but not a surprise for the CIA.

Obsah

Úvod	7
Opozice proti Novotnému	11
Změny v Československu	19
Březnové události v ČSSR	24
Drážďanská schůzka	28
Československá delegace v Moskvě	34
Setkání „pětky“ ve Varšavě	40
Jednání v Čierné nad Tisou	45
Johnsonova administrativa před sovětskou invazí do ČSSR	49
Johnsonova pozice po intervenci	54
Závěr	57
Použitá literatura	59
Seznam použitých zkratk	61
Seznam příloh	62
Příloha č. 1	63
Příloha č. 2	68
Příloha č. 3	74
Příloha č.4	76

Úvod

Československé „Pražské jaro“ a jeho následné potlačení pěti vojsky Varšavské smlouvy patří mezi klíčové události našich dějin, dodnes vyvolávající silné emoce. Vojenská akce uskutečněná v noci z 20. na 21. srpna 1968 zaujímá zcela zvláštní místo v kapitole mezinárodních vztahů. Armáda Sovětského svazu, NDR, Polska, Maďarska a Bulharska zaútočila na svého československého spojence s cílem zastavit demokratizační proces, nahradit nespolehlivé československé vedení představiteli tzv. „zdravého jádra“. Agrese přinesla jak jejím iniciátorům, tak i napadené straně obrovské finanční i materiální výdaje.

V roce 2007 zveřejnila Ústřední americká zpravodajská služba CIA dokumenty, které se na stovkách stránek věnují událostem roku 1968 v tehdejším Československu. Společně s těmito odtajněnými dokumenty je možné na internetových stránkách amerického ministerstva zahraničí nalézt autentické přepisy ze schůzek jednotlivých státníků. Tyto odtajněné dokumenty jsou novým zdrojem informací, v jejichž světle získávají československé události nový kontext.

Objevuje se celá řada otázek, přičemž dokumenty dávají naději na jejich zodpovězení. Nejpalčivější otázkou zůstává ta, zda Američané o plánované invazi věděli, nebo zda skutečně máme věřit, že zpráva o intervenci na tehdejšího amerického prezidenta Lyndona Baines Johnsona zapůsobila, jako by mu do obličeje hodili leklou rybu.¹ Opravdu Američané s možností intervence do Československa nepočítali? Nebo se ve slovech amerického prezidenta „*Mohli jsme se jenom dívat a strachovat se*“² skrývala zlost, alibismus?

Cílem mé práce je poukázat na možnost, že CIA a tudíž i celá administrativa Lyndona Johnsona věděla, že invaze do Československa není pouze nereálnou výhrůžkou Sovětů proti liberalizujícímu se Československu, ale že je nutno s touto možností počítat. Přesto se všichni po oznámení ruského velvyslance v USA Anatolije Dobrynina zdáli zaskočení. Především asi z toho důvodu, že s možností vojenské intervence nepočítali, protože odhadované politické náklady byly podle expertů natolik vysoké, že je ani Sověti nebudou ochotni zaplatit.³

¹ Hyland, G.W., *The Cold War, Fifty Years Of Conflict*, New York : Random House, 1991 , str. 147.

² Tamtéž.

³ Notes of Cabinet Meeting, *A covering memorandum from Tom Johnson to the President lists the 35 participants and noted the time of the meeting*, Washington, August 22, 1968, 12:16-1:50 p.m, Document 84, in.: *Foreign Relations Of The United States, 1964-1968, Volume XVII, Eastern Europe*, Stable URL: <http://www.state.gov/www/about_state/history/vol_xvii/j.html>, cit. 7.12.2010.

Převážnou část mé pramenné základny tvoří dokumenty, které jsou volně přístupné na internetu. Většina dokumentů CIA vznikla s menším časovým odstupem, především analýzy, které byly určeny do rukou vysokých amerických politiků. Oproti tomu telegramy, které jsou k dispozici na oficiálních internetových stránkách amerického ministerstva zahraničí, reagovaly na československé události bezprostředně. Stovky stránek, na kterých se američtí experti věnují československé situaci, jsou rozděleny do několika podskupin. Pro mou práci jsou zásadní především zprávy umístěné ve složce „*White House and NSC*“ a „*Intelligence Communications Estimates and Memos*“. Zprávy umístěné v prvně zmíněné složce jsou určeny výhradně do rukou prezidenta či jeho poradců. Zprávy se nesnaží nastínit budoucí vývoj, hlavním jejich rysem je snaha po prostém okomentování nastalé situace. Velká část memorand je určena do rukou bezpečnostního poradce Walta W. Rostowa (sám Rostow je autorem několika memorand). Avšak pod názvem „*White House and NSC*“ se nacházejí i prepisy schůzek amerických státníků mezi sebou.

Oproti tomu analýzy umístěné ve složce „*Intelligence Communications Estimates and Memos*“ se experti v obsahově rozsáhlejších memorandech a zprávách snaží předpovědět, jak se daná situace vyvine a jaký dopad by to mohlo mít na mezinárodní situaci, tedy především na americko-sovětské vztahy. I přesto, že výše zmíněné oddíly představují pro mou práci hlavní zdroj informací, bylo by chybou opomenout obsahově nejrozsáhlejší sekci s názvem „*Current Intelligence Articles*“. Zde umístěné zprávy jsou převážně kratšího charakteru a spíše než analýzy připomínají stručné novinové zprávy. Drtivá většina dokumentů CIA je datována od března roku 1968 dál. O tom, jak vypadala situace v Československo do března roku 1968 američtí experti sice informují, ale až s poměrně velkým časovým odstupem. Příkladem takové analýzy je zpráva s názvem „*Czechoslovakia: The Problem of Soviet Control*“, která vznikla až dlouho po sovětské invazi-13. 2. 1970.

Důležitou součástí mé pramenné základny tvoří oficiální dokumenty amerického ministerstva zahraničí. Jsou zde k dispozici např.: telegramy odeslané z československého velvyslanectví do USA v době Johnsonovy administrativy či prepisy jednání mezi státníky ve věci Československa (díky tomu například víme, že až po odchodu Anatolije Dobrynina Walt W. Rostow prezidentovi vysvětlil, co se vlastně stalo.)⁴

Velký přínos pro mou práci představovaly knižně vydané dokumenty s názvem

⁴ *Summary of Meeting in Cabinet Room, Tuesday, August 20, 1968 With the President, Soviet Ambassador Anatoli F. Dobrynin and Walt Rostow, 8:15 p.m. to 8:42 p.m., Document 80, in.: Foreign Relations of the United States, 1964-1968, Volume XVII, Eastern Europe*
Stable URL: <http://www.state.gov/www/about_state/history/vol_xvii/j.html>, cit. 12.3.2011.

„*Mezinárodní souvislosti československé krize 1967-1970*“. Edice čtenáři zprostředkovává autentický přepis jednání státníků, zároveň podává i zprávy z oficiálních i neoficiálních schůzek politiků a jsou v ní zaznamenány i politické projevy. Díky skutečnosti, že první zpráva v ediční řadě je datována k 8. prosinci 1967, mi posloužily tyto dokumenty jako užitečný zdroj informací tam, kde mnohé americké zdroje o československé situaci neinformovaly.

Stěžejní dílo, co se sekundární literatury týče, pro mne představovala publikace Jana Pauera „*Praha 1968 – Vpád Varšavské smlouvy*“. V dnešním množství publikací a dokumentů vydávaných u příležitosti intervence do Československa, by mohl hlavní přínos Pauerova prvního vydání zaniknout. Původní německá verze knihy spatřila světlo světa v roce 1995- tedy ještě před tím, než Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky začal vydávat edici pramenů „*Mezinárodní souvislosti československé krize 1967-1970*“. Jan Pauer měl příležitost jako jeden z prvních historiků pracovat i s dokumenty z archivů bývalého Sovětského svazu, Bulharska, bývalé Německé demokratické republiky a Polska, které neměla odborná veřejnost doposud k dispozici.⁵

Publikace historika Karla Durmana „*Popely ještě žhavé, díl II. Konce dobrodružství 1964-1991*“ si rozhodně zaslouží pozornost. Publikace přináší ucelený pohled na dění ve světové politice s důrazem na komplikovaný vztah Spojených Států a Sovětského svazu. Nejvíce jsem Durmanovu publikaci využila při psaní kapitol o Johnsonově administrativě, kde historik podává ucelený přehled informací v kontextu Johnsonovy politiky *détente*.

I přesto, že obě publikace Antonína Benčíka „*Rekviem za Pražské jaro*“ i „*Operace Dunaj*“ mi posloužily jako užitečný zdroj informací, musím konstatovat, že orientovat se v myšlenkových proudech a časových skocích autora, činí obě knihy mnohdy velmi nepřehlednými.

„*Počátek uvolňování v Československu*“ je název první kapitoly předkládané práce. Ve stručnosti se zde věnuji dokumentům CIA ze sklonku roku 1967, ve kterých byly první náznaky personálních změn v čele komunistické strany Československa. V následující části kapitoly se popisují „*přátelskou*“ návštěvu Leonida Brežněva a její důsledky pro československý vývoj.

V druhé kapitole s názvem „*Změny v Československu*“ se zabývám volbou A. Dubčeka do funkce prvního tajemníka ÚV KSČ, návštěvou J. Kádára, která následovala

⁵ Pauer, J., Praha 1968, Vpád Varšavské smlouvy, Praha : Argo , 2004 , str. 9.

bezprostředně po Dubčekově zvolení, a také je zde zmínka o jeho první oficiální návštěvě Moskvy. Tyto události jsou doplněny o americký pohled na situaci v Československu.

Události před Drážďanskou schůzkou, tedy především personální změny v KSČ, jsou tématem třetího oddílu práce, na který hned bezprostředně navazuje první setkání zástupců Varšavské smlouvy v Drážďanech. Kapitola s názvem „*Drážďanská schůzka*“ však nepojednává pouze o průběhu politického setkání, ale částečně se v ní věnují i politickému vývoji po Drážďanech. Kapitola s názvem „*Československá delegace v Moskvě*“ odkazuje na další z řady politických jednání mezi Dubčekem a Brežněvem. Bezprostředně poté, co čs. delegace opustila Moskvu se do ní sjeli ostatní zástupci Varšavské smlouvy, aby se vrátili k problémům, o kterých hovořili již v Drážďanech. Tentokrát však bez přítomnosti čs. zástupců. Politické jednání jednotlivých států Varšavské smlouvy jsou tématem i dvou následujících kapitol. V prvním případě se jedná o setkání tzv. pětky ve Varšavě, opět bez přítomnosti Československa- v druhém případě se věnují setkání sovětsko- československé delegace v Čierné nad Tisou.

Americký monitoring československé situace se nejvíce soustředil na dobu před těmito bilaterálními jednání. Ze setkání v Čierné nad Tisou najdeme ve zprávách často jen stručnou zmínku, která se často omezuje na konstatování, že proběhla další politická jednání. Proto jsem se ve své práci rozhodla skončit také těsně před invazí vojsk do Československa. Místo popsání příprav SSSR k invazi, zprávě o zvacím dopise a mnoha dalších událostech, které vlastní vojenské akci předcházely, se snažím v závěrečných kapitolách práce zasadit československé události do mezinárodního kontextu.

Ústřední zpravodajská služba již od května disponovala zprávami, které nepřímo poukazovaly na možnost intervence. Květen 1968 byl vůbec bohatý na události- Rostow poslal Ruskovi nezvykle dlouhý telegram, na který ovšem ministr zahraničních věcí USA reagoval jen dvouslovně. Ruskova stručná odpověď dlouho před intervencí předznamenala americký postoj „*nevmešování se*“ do záležitostí Československa. Výše uvedené tvoří, společně s pohledem na Johnsonovu administrativu před sovětskou invazí, základ předposlední kapitoly.

„*Mezi USA a Československem neexistují žádné vzájemné závazky a proto by jakákoli forma vměšování nebyla v zájmu ani jedné ze stran.*“⁶Tato slova řekl Lyndon Johnson 22. srpna 1968 na schůzi vlády. Hlavním zájmem prezidenta USA byl plánovaný podpis smluv o

⁶ Document 84. Notes of Cabinet Meeting, Washington, August, 22. 8. 1968, in.: Foreign Relations Of The United States, 1964-1968, Volume XVII, Eastern Europe, Stable URL:< <http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v17/d84>>

strategickém odzbrojení SALT.⁷ Na 22. srpna 1968 bylo naplánováno veřejné oznámení o začátku rozhovorů mezi USA a SSSR.

Opozice proti Novotnému

V roce 1957 zemřel tehdejší československý prezident Antonín Zápotocký. V prezidentské funkci jej vystřídal Antonín Novotný, který v době nástupu do úřadu zastával již čtyři roky funkci prvního tajemníka strany. Do funkce tajemníka byl zvolen v roce 1953 – tedy ve stejném roce jako jeho sovětský protějšek Nikita Sergejevič Chruščov.

V roce 1956 přišel Chruščov na XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu s ostrou kritikou Stalinova kultu osobnosti, na kterou nakonec zareagovali i českoslovenští komunisté. Zpočátku se tak dělo velmi pozvolně, ale když Chruščov na XXII. sjezdu KSSS roku 1962 v destalinizaci pokračoval, muselo i Novotného vedení přiložit ruku k dílu s větší razancí.⁸ V témže roce byl stržen Stalinův pomník v Praze na Letné a pod vedením

D. Koldera začala pracovat rehabilitační komise, která posuzovala politické procesy padesátých let. Výsledky komise byly zveřejněné až v roce 1963⁹, zřejmě především z obav z reakce veřejnosti. Ještě před zveřejněním závěrů Kolderovy komise dostalo osmdesát historiků, politologů, filozofů a ekonomů za úkol vypořádat se s vykonstruovaným procesem proti tzv. *slovenským buržoazním nacionalistům*. Novotný ani nikdo jiný z tehdejších vysokých funkcionářů neměl příliš velký zájem na vypořádání se s minulostí z naprosto jasného důvodu. Velká část komunistů se na politických procesech padesátých let sama podílela a nyní stanula před nelehkým úkolem vypořádat se s vlastní minulostí.¹⁰

Hospodářská situace vypadala ve všech socialistických státech podobně – místo modernizace průmyslových podniků se investovalo do výstavby nových závodů.¹¹ Jinak tomu nebylo ani v Československu. Již od roku 1958 probíhaly diskuze ekonomů, v čele s Otou Šikem, který jako jeden z prvních upozorňoval na „*nesmyslnou výstavbu těžkého průmyslu v zemi chudé na suroviny a na zanedbávání spotřebních požadavků československého obyvatelstva*“.¹² Hospodářská reforma se jevila jako jediné správné řešení. Novotného vedení sice reformu nezavrhlo, ale v žádném případě se o ni nijak nezasazovalo. Možná i tato liknavost se

⁷ Nálevka, V., Horké krize studené války, Praha: Vyšehrad, 2010, str. 142.

⁸ Pauer, J., Praha 1968, Vpád Varšavské smlouvy, str. 20.

⁹ Benčík, A., Rekviem za Pražské jaro, Třebíč: Tempo, 1998, str. 14.

¹⁰ Pamět a dějiny, str. 9

¹¹ Wegs, J. Robert., Ladrech, J., Evropa po roce 1945, Praha: Vyšehrad, 2002, str. 231.

¹² Pauer, J., Praha 1968, Vpád Varšavské smlouvy, str. 17.

Novotnému později vymstila. Když totiž v roce 1966 vystoupil Ota Šik na XIII. sjezdu KSČ, rozhodně se jeho výstup neomezoval na holé konstatování, že československá ekonomika je v neutěšeném stavu, spíše naopak – jeho vystoupení v sobě neslo nádech otevřené politické opozice proti československému prezidentu.¹³ Po Šikově proslovu, ve kterém již otevřeně kritizoval konzervativní vedení Novotného, se kolem tohoto předního ekonoma zformovalo reformní křídlo komunistů, které volalo po politické reformě.

Americká Ústřední tajná služba označila situaci v ČSSR po XIII. sjezdu KSČ za období, kdy klasické kontrolní mechanismy Sovětského svazu začaly selhávat. Hovoří se zde především o velké otevřenosti ČSSR k západu a o narůstající kritice komunismu.

Zpočátku mělo početní převahu konzervativní křídlo, ale reformní komunisté získali nového spojence – slovenské komunisty. Slovenští představitelé již delší dobu volali po větší decentralizaci-v Československu sice existovaly dvě komunistické strany (jedna na Slovensku a druhá v Čechách a na Moravě) vše bylo ale rozhodováno v hlavním městě. Alexander Dubček, hlavní představitel slovenských komunistů a od roku 1963 prvním tajemník KSS, si i přes Novotného odpor vybudoval vlastní pozici. Dokonce se mu podařilo v Bratislavě vytvořit liberálnější klima než v československém hlavním městě, což se projevilo například tím, že spisovatelé, kteří měli problémy s cenzurou v Praze, mohli v Bratislavě publikovat.¹⁴ Ve společnosti začal postupem času převládat názor, že ekonomická reforma je sice potřebná, ale bude úspěšná pouze v případě, že proběhne i reforma politická. Pravdivost tvrzení, že hospodářská reforma musí jít ruku v ruce s reformou politickou, se začal jasně projevovat především v roce 1967. V tomto roce musel A. Novotný čelit hned několika problémům, které nakonec vyústily v jeho odvolání z pozice prvního tajemníka strany, pak i prezidenta a vedly až k jeho úplnému odklizení do ústraní.

Prvním větším problémem byl IV. sjezd Svazu československých spisovatelů, který se konal ve dnech 27.-29. června 1967.¹⁵ Na tří denním zasedání, které se konalo v Národním domě v Praze na Vinohradech, vystoupilo hned několik spisovatelů s ostrou kritikou Novotného vedení. Kritika začala již první den, když Pavel Kohout a Alexandr Kliment napadli státní cenzuru, požadovali její zrušení a změnu tiskového zákona. A. Kliment navrhl, aby byl přečten dopis A. Solženicyna. Této povinnosti se vzápětí chopil P. Kohout.¹⁶

Ne u všech účastníků sjezdu vyvolalo toto počínání nadšený aplaus. Část přítomných spisovatelů-komunistů propadla obavám z reakce stranického vedení, část odsuzovala

¹³ Pauer, J., Praha 1968, Vpád Varšavské smlouvy, str. 18.

¹⁴ Pacner, K., Osudové okamžiky Československa, Praha : Albatros , 2001 , str. 308.

¹⁵ Benčík, A., Rekviem za Pražské jaro, str. 17.

¹⁶ Kaplan, K., „Všechno jste prohráli“, Praha : Ivo Železný , 1997 , str. 105.

počinání svých kolegů z ideologického přesvědčení, což vyústilo až k zorganizování protestní akce. Za tímto protestem stáli Ivan Skála a Jiří Hájek. Svůj podpis připojilo i několik spisovatelů (Jarmila Glazarová, Ladislav Mňačko, Milan Lajčiak, Ján Sekera, Vojtěch Cach) několik dalších svůj podpis přislíbilo.

Skutečnost, že Solženicynův protest proti sovětské cenzuře nebyl čten na sjezdu sovětských spisovatelů v květnu 1967, ale na sjezdu československých spisovatelů ano, byl faktem, který mohl vyvolat zuřivou reakci Moskvy. Podle CIA ale k ničemu takovému nedošlo.

Po přečtení dopisu opustila přítomná komunistická delegace KSČ v čele s tajemníkem Jiřím Hendrychem zasedání.¹⁷ Jelikož v první den konání sjezdu spisovatelů se konala schůze předsednictva ÚV KSČ, a tak měl J. Hendrych jedinečnou příležitost o incidentu všechny přítomné komunisty informovat.

Napjatou situaci se podařilo ještě ten samý den uklidnit, když přišel se svým příspěvkem Eduard Goldstücker, který navrhl považovat Solženicynův dopis za interní informaci, která nebude zaznamenána ve sjezdovém protokolu.¹⁸

Druhý den sjezdu kritika režimu ale pokračovala. Z úst spisovatele Ludvíka Vaculíka zazněla následující slova: „*Je potřeba si uvědomit, že v naší zemi nebyly řešeny žádné problémy přes více než 20 let—začínaje základními potřebami, jakými jsou například bydlení, škola, blahobyt, konče u více sofistikovanějších požadavků, které ale nemůžou být uspokojeny v nedemokratickém státě. Například plnohodnotný pocit jedince ve společnosti*“.¹⁹

Vaculíkovo vystoupení, stejně jako mnohé další kritické příspěvky, nezůstalo bez povšimnutí vládních představitelů. Na zářijovém plénu ÚV KSČ se hlasovalo o sankcích proti L. Vaculíkovi, A. J. Liehmovi, I. Klímovi aj. Procházkovi. Za zmínku stojí fakt, že ne všichni souhlasili se sankcemi pro spisovatele. Když došlo na hlasování, ruce Václava Slavíka i Vladimíra Kadlece se nezvedly.²⁰ Někteří spisovatelé byli potrestáni vyloučením ze strany a bylo pozastaveno vydávání svazového časopisu Literární noviny.²¹

A Novotný byl v roce 1967 nucen čelit i dalšímu problému, který zapříčinil jeho neomalený postoj vůči Slovákům. Československý prezident si počínal ve vztahu k Slovákům již od začátku velmi nevybíravým způsobem. Svou „omezenost“ nejlépe demonstroval během oficiální návštěvy v Turčanském Martině. Tamní prezidentovo vystoupení v mnohém převyšovalo jeho dosavadní excesy. Označil Slováky usilující o státní rovnoprávnost v rámci

¹⁷ Pacner, K., Osudové okamžiky Československa, 2001, str. 312.

¹⁸ Kaplan, K., „Všechno jste prohráli“, str. 107.

¹⁹ CIA Special Memorandum, Board of National Estimates, 12.1.1968, „Czechoslovakia: A New Direction“ Stable URL:< <http://www.foia.cia.gov/CzechInvasion/3-IntelComm/1968-01-12.pdf>>, cit. 3.1.2011

²⁰ Hájek, J., Paměti, Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1997, str. 244.

²¹ Benčík, A., Rekviem za Pražské jaro, str. 17.

Československa za stoupence buržoazního nacionalismu²² a trapnost své návštěvy završil v momentě, kdy řekl své manželce: *“Božka, neber to!”* ve chvíli, kdy jí představitelé Matice slovenské chtěli dát dary.²³ Vzájemné česko-slovenské spory vyvrcholily na říjnovém plenárním zasedání ÚV KSČ. Dubček opětovně požadoval navýšení pravomoci slovenských orgánů, což Novotného natolik rozčílilo, že reagoval slovy: *„To je projev slovenského nacionalismu! Myslím, že demokracie máme v životě až až...“*²⁴

Novotný byl bezesporu pod velkým tlakem. Cítil, že opozice proti němu nabývá na síle, a že je tedy nutné důkladně zvážit další postup. Na klidu mu zajisté nepřidala ani studentská demonstrace, která vypukla v druhý den zasedání ÚV KSČ (31.10.1968).

Na strahovských kolejích nebyl výpadek elektrického proudu ničím výjimečným, což ale velmi znepríjemňovalo život tamním studentům. Heslem demonstrace se tehdy stalo dvojnásobné úsloví *„chceme světlo“*, které si Novotný vyložil jako útok proti vlastní osobě a nechal demonstranty brutálně rozehnat.²⁵

V této tíživé atmosféře odjel A. Novotný do Moskvy, kde se zúčastnil oslav 50. výročí říjnové revoluce. Jeden ze spoluautorů publikace *„Osudové osmičky“* Petr Mareš tvrdí, že hlava státu této návštěvy využila, aby tehdejšího generálního tajemníka KSSS Leonida Brežněva požádala o pomoc v souvislosti se situací v Československu. Novotný Brežněva pozval, aby si do Československa přijel *„odpočinout a zalovit“*. Zároveň prý Novotný naznačil, že by bylo vhodné, aby si Brežněv naplánoval svůj výlet tak, aby k němu došlo ještě před zahájením prosincového zasedání ÚV. Bylo by nicméně naivní věřit, že Brežněv přijel pouze proto, že ho Novotný o to požádal. Sověti velmi pečlivě sledovali situaci v Československu a dobře si uvědomovali její závažnost. Když se tedy L. Brežněv 8. prosince 1967 skutečně v Praze objevil na *„neoficiální a přátelské návštěvě“* šlo ze strany Sovětů o promyšlený krok.

O vývoji československé situace bylo informováno i americké ministerstvo zahraničí. V jeho dokumentech se již od sklonku roku 1967 objevují zprávy, které hovoří o možných personálních změnách v KSČ. První, kdo na tyto možné personální změny upozornil, byl tehdejší velvyslanec USA v ČSSR Jacob D. Beam. Beam ve svém telegramu z 2. prosince 1967 poukazuje dokonce na možnost nahrazení prezidenta Novotného za stárnoucího generála

²² Pacner, K., *Osudové okamžiky Československa*, 2001, str. 15.

²³ Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, str. 17.

²⁴ Pacner, K., *Osudové okamžiky Československa*, str. 313.

²⁵ Tamtéž.

Svobodu. Jak ale jedním dechem dodává, sám považuje tuto možnost za vysoce nepravděpodobnou.²⁶

V souvislosti s Brežněvovou návštěvou v Československu je dobré zmínit telegram tehdejšího amerického ministra zahraničí Deana Ruska adresovaný na československou ambasádu. Rusk dobře odhadl neočekávaný Brežněvův zájem jako projev zvýšené pozornosti věnované nadcházejícím změnám v československé komunistické straně. Sám Rusk přikládal těmto změnám velkou váhu.

Novotný tajně doufal, že Brežněv uvede situaci v československé komunistické straně do pořádku, veřejně ho podpoří a tím uklidní nastalou krizi.²⁷ Když však Brežněvových úst místo slov důvěry zazněly fráze o nezasahování do vnitřních záležitostí Československa, Novotný pochopil, že jeho pozice je vážně ohrožena. Avšak slova prvního tajemníka KSSS „*nepřijel jsem, abych se zúčastnil řešení vašich otázek. Neděláme to, a vy si je jistě dokážete sami vyřešit*“²⁸ je třeba brát s rezervou. To vyplývá především z přepisu telefonického rozhovoru generálního tajemníka Maďarské socialistické dělnické strany Jánose Kádára s L. I. Brežněvem z 13. prosince 1967. Převážná část hovoru se točila právě kolem skončené Brežněvovy návštěvy v Praze.

Brežněv se během hovoru Kádárovi svěřil o Novotného neschopnosti, která se týká především spolupráce s ostatními kolegy a mimo jiné i neschopnosti podílet se na kolektivním vedení.²⁹ Písemný záznam telefonátu obou státníků skýtá příležitost zhodnotit Brežněvovu návštěvu ve světle nových okolností. Brežněvův památný výrok „*Eto vaše dělo, tovarišči*“ byl a stále je chápán jako výraz sovětského souhlasu k tomu, aby si KSČ své interní záležitosti vyřešila sama. Když pak člověk čte již výše citovanou větu „*Nepřijel jsem, abych se zúčastnil řešení vašich otázek. Neděláme to, a vy si je jistě sami dokážete vyřešit*“ zdá se, že Brežněv skutečně chtěl u československých komunistů vzbudit dojem, že „*Moskva Novotného nedrží,*“ jak uvádí v knize „*Osudové Osmičky*“ Petr Mareš.

Dvoustránkový přepis telefonátu Brežněva s Kádárem dává těmto, bez kontextu vytrženým větám, nový rozměr. Klíčovou roli zde hrají následující Brežněvovy výroky:

²⁶ Telegram From the Embassy in Czechoslovakia to the Department of State, (from Beam), 1130Z. Prague, December 2, 1967. Document 53, in.: Foreign Relations Of The United States, 1964-1968, Volume XVII, Eastern Europe

Stable URL:< <http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v17/d53>>

²⁷ Pacner, K..., Osudové okamžiky Československa, str. 310.

²⁸ Vondrová, J., Navrátil, J., Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, 1. Svazek: Prosinec 1967 – červenec 1968, Brno : ÚSD – Doplněk , 1995 , str. 31.

²⁹ Tamtéž, str. 33.

„V takových podmínkách jsem si nemohl dovolit, abych vyvolal zdání, že zasahuji do jejich vnitřních věcí, na druhé straně bylo třeba napomoci k jednotě politického byra a ústředního výboru a poskytnout podporu soudruhu Novotnému“.³⁰

Dále: *“Snažil jsem se dosáhnout, aby plénum bylo odloženo...protože politické byro nezastává jednotnou linii...s tím, aby předběžně byl zachován status quo“.³¹*

Výše uvedené tedy vzbuzuje velmi rozporuplný dojem- na jedné straně stojí skutečnost, že sovětský tajemník nedal žádný jasný signál, kterým by demonstrativně podpořil svého československého kolegu. Tento fakt je ale vzápětí popřen Brežněvovými slovy o nutnosti zachování statu quo. Otázka je tedy nasnadě. Co vedlo Brežněva k tomu, že i přes velmi napjaté vztahy, které panovaly mezi ním a Antonínem Novotným, nedal signál k jeho „odsunu“ do ústraní? Autoři edice dokumentů z let 1967 – 68 v tomto ústupku spatřují vyšší zájem. Jinak řečeno, Brežněv moc dobře věděl, že je v jeho nejvyšším zájmu, aby soustava prvních tajemníků zůstala stabilní.³² O tom svědčí i následující slova: *„Kdyby tuto otázku řešilo československé vedení spontánně, nečekaně a bez přípravy, vznikl by dojem, že první tajemník byl odstaven, což v sobě skrývá nebezpečí“.³³*

Těmito slovy naráží Brežněv na požadavek rozdělení funkcí prvního tajemníka a prezidenta republiky, který již několikrát zazněl z úst československých komunistů.

Součástí telefonického hovoru jsou i informace o tom, že Josef Lenárt, Ladislav Chudík a Bohuslav Laštovička zastávají *„dobré a pevné stanovisko,“* tedy že jsou pro zachování statu quo, kdežto *„stanovisko Hendrycha je špatné“*.

Není pochyb o tom, že Brežněv se po dobu svého pobytu v Praze snažil změnit poměr sil tak, aby Novotného příznivci měli většinu. To vyplývá i z následující Brežněvovy poznámky:

„S Dubčekem jsem mluvil čtyři a půl hodiny, zpočátku byl velmi rozčilený, nakonec však dal slovo, že bude usilovat o jednotu“.³⁴ Otázka, zda dal Dubček skutečně slovo a případně jak tento jeho údajný slib vypadal, zůstává dle slov historiků J. Navrátila a J. Vondrové stále nezodpovězena.

Stále tedy zůstává otázka, jak interpretovat návštěvu prvního tajemníka KSSS v Praze. Zda se přiklonit na stranu těch, kteří tvrdí, že *„Brežněv odmítl podpořit Novotného, a proto byl jeho osud zpečetěn“* (příčemž tuto interpretaci si vzali za svou i američtí agenti), nebo se přiklonit k tezi, že Brežněv se skutečně snažil Novotného všemožně podpořit, potažmo zajistit klid

³⁰ Vondrová, J., Navrátil, J., Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, 1. Svazek: Prosinec 1967 – červenec 1968, str. 33.

³¹ Tamtéž.

³² Tamtéž, str. 17.

³³ Tamtéž, str. 32.

³⁴ Tamtéž.

v případě možné výměny na postu prvního tajemníka. Ve světle edice „*Mezinárodní souvislosti československé krize 1967-1970*“ se však zdá, že druhá možnost je tou pravděpodobnější.

Brežněv opustil Prahu 10. prosince. Jeho dojmy byly podle amerických analytiků rozporuplné, „*cítil znechucení nad situací, která panovala v Československu*“. Avšak u některých československých komunistů se podařilo Brežněvovi vzbudit opačný dojem.

Když bylo 18. prosince 1967 zahájeno zasedání ÚV KSČ otevřeně zde proti Novotnému vystoupili i takoví komunisté jako např.: Jan Piller, Vasil Bil'ak, Alois Indra. Především o posledních dvou jmenovaných není známo, že by kdy jednali proti vůli Moskvy.³⁵

Na zasedání byla opětovně otevřena otázka akumulace funkcí, která poprvé zazněla na říjnovém zasedání. Antonín Novotný mimo to, že byl prezidentem ČSSR a prvním tajemníkem ÚV KSČ, zastával také funkci vrchního velitele ČSLA, LM a předsedy NF.³⁶ Právě o rozdělení funkce prezidenta a prvního tajemníka se mělo v prosinci rozhodnout.

Třetí den debat, 20. prosince, se Novotný po několika hodinovém zasedání vzdal nejvyšší stranické funkce, avšak druhý den svou abdikaci odvolal.³⁷ Jednání ÚV KSČ byla nakonec 21. prosince přerušena, a to i přesto, že otázka akumulace funkcí zůstávala nevyřešena. Hlavní iniciátorkou odložení byla věrná zastánkyně tehdejšího prezidenta, soudružka Kleňhová–Besserová, která svou iniciativu zdůvodnila slovy: „*My jsme, soudruzi, také jenom ženy, máme své rodiny a musíme péct vánočky...*“³⁸ Podle všeho jí ale více než o pečení cukroví šlo o vyburcování Novotného přívrženců k protiakti, která nakonec ale neměla dostatečnou odezvu. Novotný díky snaze Besserové získal 12 dnů navíc.

Situace již ale pro něj byla natolik kritická, že i její řešení si žádalo mimořádných opatření. Tak se dá totiž interpretovat jednání A. Novotného s několika generály československé lidové armády, které proběhlo na sklonku roku 1967. Mezi účastníky tajných schůzek patřil např.: Jan Šejna, Miroslav Mamula, Vladimír Janko. Šejna měl obzvláště velký zájem na tom, aby Novotný setrval ve funkci prvního tajemníka. To by mu totiž zaručovalo i jeho udržení ve funkci. Atmosféru mezi vánočními svátky roku 1967 dobře ilustrují následující slova, která údajně řekl Šejna Moravcovi: „*Nesmíme zmeškat ani jeden den, jinak je v hajzlu starý pán a my také*“.³⁹

³⁵ Čornej, P., a kol., *Osudové osmičky*, Praha : Nakladatelství Lidové noviny , 1999 , str. 385.

³⁶ Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, str. 19.

³⁷ Pacner, K., *Osudové okamžiky Československa*, str. 315.

³⁸ Čornej, P., a kol., *Osudové osmičky*, str. 385.

³⁹ Pacner, K., *Osudové okamžiky Československa*, str. 315.

Uvažovalo se o různých možnostech využití armády na podporu dosavadního komunistického vedení, některé jednotky Lidových milicí měly vyhlášenou pohotovost. Byl vyhotoven seznam osob, na kterém figurovala jména Oty Šika, Josefa Smrkovského, Františka Kriegla, Alexandra Dubčeka, Jiřího Pelikána a mnoho dalších.⁴⁰ Plány generála Mamuly a Šejny se nakonec nedočkaly realizace, což představovalo pro intrikáře poměrně velké nebezpečí.

⁴⁰ Pacner, K..., Osudové okamžiky Československa, str. 317.

Změny v Československu

Ačkoliv skutečně existovaly plány, jejichž hlavním cílem bylo udržet Antonína Novotného v čele strany, k výměně na postu prvního tajemníka KSČ došlo. Do funkce byl 5. ledna 1968 zvolen Alexander Dubček.

CIA reagovala na tuto personální změnu dokumentem v Board of National Estimates pod názvem –, *Czechoslovakia: A New Direction*,“ který vyhotovil Abbot Smith. Spis nese dataci k 12. 1. 1968. Expert hodnotí nastalé změny velmi odvážně, vyjadřuje naději na liberalizaci a demokratizaci poměrů ve společnosti. Zároveň dodává, že volba Dubčeka do čela strany byla překvapující. Již delší dobu kolovaly zvěsti, že nástupcem Novotného se stane Oldřich Černík. Nicméně volbu Dubčeka hodnotí zpráva jako odvážný tah. Dubček je zde charakterizován jako člověk, který se nebojí vyjádřit svůj vlastní kritický názor. Jako názorný příklad analýzy uvádí údajnou Dubčekovu kritiku Novotného, která proběhla 6. prosince 1967. Dubček ve svém proslovu údajně nařkl Novotného z neschopnosti řešit problémy a vzápětí před ÚV doporučil, aby se Novotný vzdal nejvyšší stranické funkce a ponechal si pouze ceremoniální funkci prezidenta.⁴¹

Součástí analýzy je i zmínka o Dubčekově dlouhodobém pobytu v Sovětském svazu, ke kterému však Smith s určitou nadsázkou poznamenal: „*Konečně, dlouhodobý pobyt v SSSR rozhodně není zárukou trvalé loajality vůči Moskvě. Imre Nagy tam strávil patnáct let*“.⁴²

Američané věřili, že ČSSR by mohla nabrat větší demokratizační kurz než se tomu stalo například v Jugoslávii. Jak ale pozdější vývoj událostí ukázal, byly tyto naděje milné.

CIA si nicméně uvědomovala, že Československo je pro Sovětský svaz velmi důležitým „*spojencem*“, především co se jeho polohy týče. Ve zprávě doslova stojí: „*Československo je pro Sověty svou polohou natolik důležitým strategickým bodem, že rozhodně nedopustí, aby se vzdálilo vlivu Moskvy*“.⁴³

Navíc nebylo jasné, zda by měl Dubček dostatečnou podporu, aby tyto potenciální kroky mohl v blízké budoucnosti realizovat.

Spisu obsahuje také spekulativní informace, ve kterých je naznačen možný směr, kterým se bude země ubírat, především co se personálních změn na některých politických postech týče. Hovoří se zde o možném odvolání československého premiéra Josefa Lenárta a o plánovaných změnách na ministerstvu vnitra. Nutno podotknout, že k těmto změnám opravdu

⁴¹ CIA Special Memorandum, Board of National Estimates, 12.1.1968, „*Czechoslovakia: A New Direction*“
Stable URL:< <http://www.foia.cia.gov/CzechInvasion/3-IntelComm/1968-01-12.pdf>>,

⁴² Tamtéž.

⁴³ Tamtéž.

došlo. Lenárt byl 8. dubna 1968 nahrazen Oldřichem Černíkem a na místo Josefa Kudrny, tehdejšího ministr vnitra, nastoupil již v březnu Josef Pavel.⁴⁴

Podle Smithe si Antonín Novotný zcela jistě udrží slavnostní funkci prezidenta. „*Tímto tahem chtějí Čechoslováci ukázat, že umějí problémy tohoto druhu řešit s větší důstojností než Sověti,*“ píše Smith a bezpochyby zde naráží „*sovětský problém*“ roku 1964. Tehdy byl v Moskvě z funkce prvního tajemníka „odstraněn“ Nikita Chruščov.

Způsob, jakým tehdejší sovětští soudruzi provedli tento politický převrat, byl eufemisticky řečeno nevhodný. Oficiálním důvodem jeho odchodu byly zdravotní důvody a vysoký věk. Tomuto nikdo nevěřil. V telegramu tehdejšího amerického velvyslance v Moskvě stojí v návaznosti na Chruščovovo uklizení do ústraní škodolibá poznámka:

*„Kozlov byl mentálně nemocný více než rok a přesto zůstal členem presidia, Kuusinen si své členství udržel až do své smrti ve věku 83 let, což je rozhodně více než Chruščovových 70. Za těchto okolností je těžké uvěřit, že Chruščov musel odejít pouze kvůli svému věku. V každém případě jsem Chruščova viděl nedávno a těšil se dobrému zdraví.“*⁴⁵

O skutečnosti, že se československým komunistům podařilo dosáhnout kýženého cíle – tedy vzbudit dojem, že „své“ problémy umí řešit lépe, svědčí depeše Václava Koláře z 10. ledna 1968. Kromě povrchních informací o výsledcích lednového pléna v ČSSR v ní stojí: „*V rozhovorech se jednoznačně oceňuje způsob, jakým došlo ke změně ve vedení naší strany. Často se staví do protikladu se změnou ve vedení KSSS v roce 1964*“.⁴⁶

Dokument „*Czechoslovakia – A New Direction*“ upozorňuje také na důležitou změnu, ke které došlo v předsednictvu strany. Předsednictvo ÚV KSČ čítalo ještě do konce roku 1967 deset členů, avšak na lednovém zasedání byl navýšen počet na členů čtrnáct. Novými členy se stali: Josef Borůvka, Jan Piller, Emil Rig, Josef Špaček.⁴⁷

Personálními změnami v KSČ se okrajově také zabývá dokument s názvem „*Czechoslovakia: The Problem of Soviet Control*“. Analýza byla vyhotovena Jamesem Oglem a nese výraznější pozdější dataci (16.2.1970) než výše citovaná zpráva. Hlavní tematickou linií americké analýzy charakterizuje snaha odpovědět na otázku, kdy se Československo natolik vzdálilo vlivu Moskvy, že Sověti již nebyli ochotni více nečinně přihlížet. Kromě stěžejního tématu věnuje analýza i několik poznámek personálním změnám

⁴⁴ Bielikova, J., Dějiny Komunistické strany Československa v datech, Praha : Svoboda , 1984 , str. 714.

⁴⁵ 52 Telegram From the Embassy in the Soviet Union to the Department of State, October 16, 1964. in.: Foreign Relations Of The United States, 1964-1968, Volume XIV, Soviet Union, Stable URL:<<http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v14/d52>>

⁴⁶ Vondrová, J., Navrátil, J., Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, 1. Svazek: Prosinec 1967 – červenec 1968, str. 34.

⁴⁷ Pacner, K., Osudové okamžiky Československa, str. 319 .

na počátku roku 1968. Dubčekovo zvolení do čela strany charakterizuje jako překvapivé, především z toho důvodu, že „nemá ani program, natož plány pro kabinet“. Zmiňuje také Dubčekovu údajnou návštěvu u ruského velvyslance Stěpána Čevroněnka, na které došlo k ujištění o vzájemné spolupráci. Avšak podle J. Ogle došlo již velmi záhy k narušení linie spolupráce. Právě tak si totiž Sověti vykládali některé Dubčekovy činy. Ogle zde uvádí následující Dubčekovy prohřešky – zrušil denní schůzky se sovětským ambasadorem (něco, co Novotný nikdy neudělal), nahradil pro sovětského M. Mamulu liberálně smýšlejícím komunistou Václavem Prchlíkem ve funkci vedoucího 8. státně-administrativního oddělení ÚV KSČ, odmítl vyhovět „doporučení“ velitele Varšavské smlouvy Yakubovského, jehož smyslem byla snaha zachovat Bohumíra Lomského v čele ministerstva obrany.⁴⁸

Všechny prohřešky nového prvního tajemníka následovaly až po jeho návštěvě v Moskvě, kterou Sověti hodnotili jako „velmi přínosnou“. Zřejmě si mysleli, že Dubček se neodvážil podniknout žádné kroky, které by mohly vést ke střetu zájmů.

Než se budu blíže zabývat Dubčekovounávštěvou Moskvy, je potřeba zmínit návštěvu, která cestě do Sovětského svazu předcházela.

Bezprostředně po zvolení Dubčeka do čela strany navštívil Prahu J. Kádár. 23. ledna 1968 pak informoval politické byro ÚV MSDS o setkání s A. Dubčekem, které proběhlo 20. ledna. Kromě obecných nic neříkajících frází typu: „Byla velmi dobrá atmosféra, vedli jsme otevřený rozhovor“ je v několikastránkovém spisu zmínka i o tom, že Kádár měl původně doprovázet Brežněva na jeho prosincové návštěvě v Československu.

Jak vyplývá z písemného přepisu, Novotný nepovažoval za nutné informovat předsednictvo ani sekretariát strany o svém úmyslu pozvat Kádára společně s Brežněvem. Tyto informace potvrzují již výše řečené – Brežněvova návštěva byla důsledkem Novotného vlastní iniciativy. V edici doslova stojí: „Organizoval to sám a dal to organizovat vlastním prezidentským sekretariátem. Zčásti to vysvětluje, proč byla návštěva soudruha Brežněva přijata s takovou nervozitou i ve vlastním vedení. Jednoduše, dověděli se, že přijede, až když tak byl“.⁴⁹

Kádárova lednová návštěva měla za úkol zmapovat, jak vypadají Dubčekovy plány a program do budoucna. Když po návratu do Maďarska referoval před politickým byrem o pražské návštěvě, dotkl se ožehavého tématu, když řekl následující větu: „Nebylo přijato s žádným

⁴⁸ CIA Special Memorandum, Board of National Estimates, 12.1.1968, „Czechoslovakia: A New Direction“ Stable URL:< <http://www.foia.cia.gov/CzechInvasion/4-IntelCables/1968-07-24.pdf>>.

⁴⁹ Vondrová, J., Navrátil, J., Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, 1. Svazek: Prosinec 1967 – červenec 1968, str. 35.

bouřlivým nadšením, že byl zvolen právě Dubček".⁵⁰ Touto větou Kádár narážel na rozhořčení, které vyvolal u Władysława Gomułky a Waltera Ulbrichta již samotný fakt, že v Československu vůbec došlo ke změně v této nejvyšší funkci.⁵¹ O tom, že především NDR nebyla z volby Dubčeka do čela KSČ nadšena, svědčí i tzv. „berlínský případ“. Kádár v něm popisuje situaci, kdy tehdejší maďarský velvyslanec András Tömpe byl pozván na večeři československým velvyslancem V. Kolářem. Při jiné příležitosti jej pozval k sobě domů jeden novinář Schnitzler.

Tömpe pak pozval oba muže na večeři k sobě – najednou. Poté co, proběhly běžné zdvořilostní formality, novinář oslovil československého velvyslance a řekl mu: „*Co jste to zase udělali? Opratě jste hodili mezi koně, strana se vzdala vedoucí úlohy. To má být usnesení? To je revizionistická záležitost...*“ Po několika dalších pichlavých větách dodal: „*Když se již situace tak vyvinula, mohl Novotný zůstat prvním tajemníkem, protože to je přece důležitější, proč jste potřebovali Dubčeka za prvního tajemníka?*“

Novinář neopomněl dodat, že je to jeho vlastní názor, že nereprezentuje ničí přesvědčení. Později však vyšlo najevo, že novinář je v takřka denním kontaktu s Ulbrichtem. Schnitzler na sklonku večera prohlásil, že to co řekl, nebylo z jeho hlavy, *ale „němečtí představitelé ho instruovali, co má udělat“*.⁵²

Tolik tedy alespoň několik slov pro ilustraci, jak byla Dubčekova volba přijata za hranicemi Československa.

Nyní již k návštěvě Moskvy. Dokumenty CIA ani americké ministerstvo zahraničí o ní neposkytují žádné informace (tedy pokud se nechceme spokojit s konstatováním, že proběhla...), avšak v tomto případě stačí nahlédnout do edice dokumentů z přelomu let 1967-68, ve které nalezneme kompletní dokumenty z únorové návštěvy v Moskvě. Československá delegace se v hlavním městě SSSR zdržela jen krátce: 29. –30. ledna.

Zahájení se neslo v duchu zdvořilostích frází: „*Přikládám tomuto setkání veliký význam a jsem upřímně rád, že ústřední výbor KSSS a osobně soudruh Brežněv pokládali za účelné v poměrně krátké době po mém zvolení do nové funkce uskutečnit tuto schůzku*“.

⁵³Smyslem dvoudenního Dubčeka pobytu bylo především ubezpečení, že Československo bude nadále postupovat tak, aby nenarušilo přátelské vztahy s Moskvou: „*To, co je zapsáno v rezoluci pléna o našich vztazích se Sovětským svazem a s KSSS, to je jasné a jednoznačné*“

⁵⁰ Vondrová, J., Navrátil, J., Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, 1. Svazek: Prosinec 1967 – červenec 1968, str. 39.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Tamtéž, str. 38.

⁵³ Tamtéž, str. 39.

stanovisko našeho ústředního výboru, na kterém pevně stojíme. Vyjadřuje vůli celé strany, všeho našeho lidu. Je proto zcela nesmyslné a bláhové, jestliže si někdo myslí nebo dělá naděje, že v souvislosti se změnou ve vedoucí funkci dojde v tomto směru k nějakému obratu“. Dubček zároveň nastínil i určité úkoly, před kterými stojí komunisté v Československu. Mimo jiné zmínil tyto úkoly: *„Prohloubení a rozvoj vnitrostranického demokracie při zachování zásady demokratického centralismu, aktivizace stranického aktivu, nalezení forem a cest ke zlepšení práce těch komunistů, kteří pracují mimo stranické orgány a aparát“.* Přičemž podle jeho slov se k realizaci těchto nových úkolů přistoupí na březnovém plénu strany, kde se nebudou *„vyhlašovat žádné hurá akce, nýbrž seriózně se zde přistoupí k rozpracování rezoluce a závěrům lednového pléna“.*

29. ledna vystoupil Brežněv se svým příspěvkem, ve kterém hovořil o *„nutnosti upevňování společenství socialistických zemí, rozvoji spolupráce v rámci RVHP a o společném boji proti imperialismu“.*⁵⁴ Dubčekova návštěva v Moskvě bylo zakončena 30. ledna 1968, kdy se na jeho počest konal slavnostní oběd za přítomnosti členů a kandidátů politického byra a tajemníci ÚV KSSS a soudruzi Andrej Gromyko a Andrej Grečko.⁵⁵

I přesto, že v únoru roku 1968 se zdály československo-sovětské vztahy v pořádku, S. V. Červoněnko již v tomto měsíci upozorňuje na komplikace v ČSSR. Jeho názor je součástí zprávy I. Kováče, maďarského velvyslance v ČSSR. Dle Červoněnkova názoru jsou problémy výsledkem několikaletého vývoje a bylo možno s nimi počítat již dlouhou dobu. Nastalé personální změny ve vedení KSČ hodnotí kriticky, a to i přesto, že podle svých slov *„pokládá Dubčeka bezvýhradně za čestného člověka a dobrého komunistu,“* jedním dechem však dodává, *„že existují informace, na jejichž základě se mohou vyskytnout i pochybnosti v souvislosti s pevností jeho charakteru“.*⁵⁶

Oproti tomu CIA na možné komplikace ve vztazích obou zemí (ČSSR a SSSR), či přesněji řečeno na zhoršující se československou vnitropolitickou situaci, upozorňuje až v květnu 1968.

⁵⁴ Vondrová, J., Navrátil, J., Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, 1. Svazek: Prosinec 1967 – červenec 1968, str. 42.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ Tamtéž, str. 55.

Březnové události v ČSSR

V druhé polovině března se začínají objevovat první zprávy CIA, které poukazují na možné změny ve vnitropolitickém vývoji Československa. První takovou vlašťovkou je analýza ze dne 16. března. Článek s názvem „*Liberals Push for more Resignations and Reform*“ je předzvěstí personálních změn, ke kterým na sklonku téhož měsíce skutečně došlo. „*Reformí komunisté v čele s prvním tajemníkem strany Alexandrem Dubčekem jsou na nejlepší cestě odstranit z vedení konzervativní komunisty*“ stojí mimo jiné ve zprávě. CIA cituje analýzu jugoslávské zpravodajské agentury Tanjug, podle jejíž slov „*může být rezignace Novotného na funkci prezidenta očekávána každou hodinu*“. „*Jediné, co není jasné, -slovy Tanjug- je forma, jakou bude rezignace oznámena*“.⁵⁷

Experti CIA měli k dispozici dostatek indicií, které skutečně dávaly tušit personální přetřesy v KSČ. Jednou z nich byla například skutečnost, že tehdejší prezident Novotný byl donucen dát výpověď dvěma svým velkým příznivcům. Jednalo se o ministra vnitra Josefa Kudrnu a generálního prokurátora Jana Bartuška. Oba byli z funkcí odoláni 15.3. 1968.

B. Lomském, o kterém byla zmínka již v předešlé kapitole, zpráva říká: „*Jeho odstoupení tak bude zřejmě důsledkem vyšetřování, jehož cílem je zjistit možný Lomského podíl na sebevraždě náměstka ministra obrany Vladimíra Janka a zběhnutí generálmajory Šejny*“. Američané se zmínkou o Lomském v souvislosti se Šejnovým útekem do USA dotkli velmi ožehavého tématu. Šejna, jeden z aktérů Novotného aféry utekl z Československa 25. února 1968 na diplomatický pas. Podařilo se mu dostat se přes Maďarsko a Jugoslávii do USA, kde zažádal o politický azyl.⁵⁸

V souvislosti s výměnou v čele hlavy státu, byť se jednalo o funkci spíše slavnostní, než disponující skutečnými pravomocemi, zmiňuje analýza CIA osobu Josefa Smrkovského.

Dva dny po vyhotovení analýzy -18. března 1968- vychází ve zpravodajském bulletinu CIA článek s titulem „*Party Boss Dubcek Endorses Democratization Process*“. Článek tak reaguje na Dubčekův projev, který zazněl 16. března, a ve kterém první tajemník ÚV KSČ jasně deklaroval své demokratizační plány. Ve své řeči mimo jiné uvedl, že samozřejmě existují limity, jak dalece bude možno tento demokratizační realizovat. Za samozřejmost lze pokládat skutečnost, že systém země zůstane komunistický, je však potřeba brát větší zřetel na jednotlivé skupiny, např.: studenty a zemědělce, jejichž hlas by měl mít větší vliv při

⁵⁷ CIA Current Intelligence Articles, Central Intelligence Bulletin, 25. 3. 1968. *Czechoslovakia - Liberals Push for More Resignations and Reform*,

Stable URL: <<http://www.foia.cia.gov/CzechInvasion/1-CurrentIntelligenceArticles/1968-03-25.pdf>>

⁵⁸ Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, str. 23.

rozhodování. Moskva na tyto „silácká“ slova ještě přímo nereagovalo. Vše se mělo udát až za několik dní během setkání představitelů v Drážďanech, ale tomu předcházelo ještě několik událostí. 21. března 1968 se sešlo předsednictvo Národního shromáždění, které přijalo rezignaci Antonína Novotného.⁵⁹

Analýzy CIA se, co se týče kandidáta na post prezidenta, shodují. Za jasného kandidáta považují Josefa Smrkovského. Kromě Smrkovského jsou zmiňována i jména Ludvíka Svobody a Čestmíra Císaře, avšak podle analytiků CIA, je nejpravděpodobnější zvolení J. Smrkovského.

Bez zajímavosti nezůstává ani fakt, že den poté, co se sešlo předsednictvo NS, zasedala Ústřední kontrolní revizní komise KSČ. Tato měla mimo jiné na programu plně stranicky rehabilitovat právě osobu J. Smrkovského. Mimo něj se jednalo i o rehabilitaci Marie Švermové, Hanuše Lomského, Viléma Nového, Kolomana Moškoviče, Vítězslava Fuchse, Růženy Dubové a Bedřicha Gemindera.⁶⁰

22. března rezignoval A. Novotný na post prezidenta republiky. Stalo se tak ve formě dopisu, který byl doručen na adresu NS.⁶¹

Den po Novotného odstoupení informovala CIA o tom, že J. Lenárt převzal povinnosti bývalého prezidenta, které bude zastávat do té doby, dokud nebude zvolena nová hlava státu. CIA v této analýze přehodnocuje své předchozí závěry. Smrkovský, podle jejich slov, má stále šance se stát Novotného nástupcem, ale zároveň je potřeba počítat i s možným vítězstvím Ludvíka Svobody.⁶²

25. března 1968, tedy již po rezignaci Antonína Novotného, pokračovaly personální změny v ČSSR. Američané vyhodnotili tyto změny jako velmi pozitivní, protože v nich spatřuje potenciál pro začínající demokratizační procesy v Československu.

Podle expertů CIA to byli totiž právě Novotného příznivci, kteří odmítali některé plánované změny. Zpráva připouští možnost, že budou i nadále pokračovat rezignace některých konzervativních komunistů. Jejich předpověď se vyplnila velmi záhy, když na svůj post rezignoval Václav Škoda, místopředseda NS. Jeho rezignaci následovalo odvolání ministra spravedlnosti Aloise Neumanna.

⁵⁹ Rok šedesátý osmý v usneseních a dokumentech ÚV KSČ, Praha : Svoboda , 1969 , str. 39.

⁶⁰ Tamtéž, str. 43.

⁶¹ Bielikova, J., Dějiny Komunistické strany Československa v datech, Praha : Svoboda , 1984 , str. 714.

⁶² CIA Central Intelligence Bulletin, 23. 3. 1968, *Czechoslovakia - Premier Lenart is Acting President as Factions Maneuver*,
Stable URL:< <http://www.foia.cia.gov/CzechInvasion/1-CurrentIntelligenceArticles/1968-03-23.pdf>>.

„Řada československých úředníků je v současné době pod palbou liberálů a to včetně člena sekretariátu Vladimíra Kouckého a ministra zahraničí Václava Davida“ stojí ve zprávě z 25. března 1968 s názvem „*Liberals Push for more Resignations and Reform*“.

Na zasedání NS 30. března 1968 proběhla volba prezidenta republiky. Stal se jím Ludvík Svoboda. CIA o něm informuje, jako o člověku, který je v československém prostředí vnímán jako hrdina, ale vzhledem k jeho věku, je velmi pravděpodobné, že v roli hlavy státu bude spíše figurkou, než dominantní postavou. „*Zvolení Svobody do funkce prezidenta lze chápat jako vstřícné gesto, vůči Moskvě*“.⁶³

27. března téhož roku publikuje CIA oproti výše citovaným zprávám obsahově rozsáhlejší analýzu, která již samotným názvem jasně odkazuje na svůj obsah. Jedná se o analýzu s názvem „*Political Events and Personnel Changes in Czechoslovakia*“.⁶⁴ Zpráva shrnuje dosavadní změny a zároveň se pokouší předpovědět, jaký směr Československo v blízké budoucnosti nabere.

Novotného odstoupení z prezidentské funkce hodnotí jako pozitivní krok. Zpráva nastiňuje možné personální přetřesy v čele některých ministerstev, které budou možná následovat. V této souvislosti je v analýze zmíněno především ministerstvo zahraničí, v jehož čele tehdy stál Václav David. Vhodnými adepty na Davidovo místo jsou, dle expertů CIA, Jiří Hájek nebo Otokar Klička. Nutno podotknout, že David byl ve své funkci skutečně nahrazen. Stalo se tak 8. dubna 1968, jeho nástupcem byl Jiří Hájek.

Dalším, kdo bude -dle slov expertů- nahrazen, je premiér Josef Lenárt. „*Slovenský komunista, který po abdikaci prezidenta Novotného zastával několik málo dní prezidentskou funkci, bude možná ve funkci premiéra vystřídán Oldřichem Černíkem*“ stojí ve zprávě. Experti CIA měli k tomuto tvrzení pádný důvod. Oldřich Černík, který do konce března 1968 zastával funkci místopředsedy vlády, navštívil ke sklonku března 1968 Moskvu, kde vyjednával s Alexejem Kosyginem, tehdejším členem politbyra KSSS. Díky této skutečnosti předpokládali experti americké zpravodajské služby, že Lenártova kariéra coby premiéra ČSSR se chýlí ke konci. Další jméno, které figuruje v analýze z 27. března, je jméno reformního komunisty Oty Šika.

Šik, který jako jeden z prvních hlásal nutnost ekonomické reformy, shrnul nejtěžší problémy československé ekonomiky a zároveň nastínil jejich možné řešení. Závěry, ke kterým Šik dospěl, slovy amerických zpravodajců „*jdou příliš rychle příliš daleko*“ tudíž je více než pravděpodobné, že Moskva udělá vše pro to, aby jejich realizaci překazila. Analýza

⁶³ CIA Weekly Summary, 30. 3. 1968. „*New Czechoslovak Regime Talks of Future Plans*“
Stable URL:<<http://www.foia.cia.gov/CzechInvasion/1-CurrentIntelligenceArticles/1968-03-29b.pdf>>

⁶⁴ CIA Intelligence Info Cables, 27. 3. 1968 „*Political Events and Personnel Changes in Czechoslovakia*“
Stable URL:< <http://www.foia.cia.gov/CzechInvasion/4-IntelCables/1968-03-27.pdf>>

je zakončena větou: *“Dosavadní personální změny probudily v dosud pasivních občanech Československa zájem o politické události. Tato skutečnost dává naději na pozitivní vývoj celé situace, protože ji nepodporuje pouze několik málo intelektuálů, ale hlasy podpory zaznívají i z řad dělníků”*.⁶⁵

⁶⁵ CIA Intelligence Info Cables, 27. 3. 1968 „*Political Events and Personnel Changes in Czechoslovakia*“
Stable URL:< <http://www.foia.cia.gov/CzechInvasion/4-IntelCables/1968-03-27.pdf>>

Drážďanská schůzka

Největší pozornost si nicméně zaslouží událost odehrávající se na samém sklonku března roku 1968. V době od 23.3. do 25.3.1968 se v německých Drážďanech konala schůzka komunistických stran Bulharska, Maďarska, NDR, Polska, SSSR a Československa.

CIA a americké ministerstvo zahraničí informovalo o tomto setkání, avšak v tomto případě je mnohem lepším zdrojem informací edice „*Mezinárodní souvislosti Československé reformy*“. Jediným státem z Varšavské smlouvy, který nebyl schůzkám přítomen, bylo Rumunsko. Podle CIA není důvod jejich absence jasný – neví se, zda si zvolili sami se nezúčastnit, či nebyli pozváni.

První tajemník ČSSR byl do Drážďan Brežněvem telefonicky obeslán 21. března.⁶⁶ Hlavním tématem zahraničního setkání měla být ekonomická spolupráce, výměna informací o stavu v hnutí a o dalších cestách rozvoje. Tedy alespoň podle Brežněvových slov. Ve skutečnosti šlo ale o projednání vývoje v Československu, který nesplňoval sovětské představy.

CIA charakterizovala Drážďanské schůzky jako „*setkání, uspořádané v evidentním spěchu a snaze po utajení,*“ přičemž následující slova prvního tajemníka KSSS Leonida Brežněva jejich závěry potvrzují. Ten hned v úvodu řekl: „*Rozhovor bude velmi vážný, přesto to bude přátelský rozhovor, přátelská výměna názorů. Navrhl bych proto, abychom nevedli žádný protokol a vzdali se stenogramu. Prosíme proto, aby odešli techničtí pracovníci*“.⁶⁷ Československá delegace zde přijela v zastoupení: Alexander Dubček, Oldřich Černík, Josef Lenárt, Dradomír Kolder, Vasil Bil'ak.

První se ujal slova W. Ulbricht generální tajemník Sjednocené socialistické strany Německa. Tomu, jakožto hostiteli, připadl úkol přivítat všechny zúčastněné. Avšak po formalitách následovala slova, která dávala tušit pravý důvod drážďanského setkání. Ulbricht řekl: „*Doufáme, že nám soudruh Dubček jako vedoucí delegace Komunistické strany Československa podá informaci o plánech ústředního výboru Komunistické strany Československa a o přípravě akčního program. Samozřejmě – a toto naše pojetí bych chtěl podtrhnout – každá strana a její ústřední výbor určují svou politiku samy*“.⁶⁸ Těmito slovy chtěl Ulbricht vzbudit dojem, že Československo má samozřejmě nárok na svůj vlastní vývoj,

⁶⁶ Kural, V., Československo roku 1968. 1. díl, Obrodný proces, Praha : Parta , 1993 , str. 64.

⁶⁷ Vondrová, J., Navrátil, J., Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, 1. Svazek: Prosinec 1967 – červenec 1968, str. 75.

⁶⁸ Tamtéž, str. 74.

ale věta, která z jeho úst následovala, byla jasným signálem, že československý vývoj, bude-li pro ostatní „sprátelené“ země nepříznivý, bude zatrhnut.

Tak lze totiž chápat následující slova: *“Na druhé straně ale všichni víme, že žádná z našich stran nežije na světě sama”*.

W. Ulbricht patřil se svým polským kolegou W. Gomuškou k největším kritikům československého vývoje. Dubček čelil výtkám ze stran svých zahraničních kolegů nepřipraven. Svědčí o tom především jeho reakce na Ulbrichtova slova: *“Řeč, kterou nyní pronesu, jsem si nepřipravoval. Nepřipravil jsem se na to, abych podal vyčerpávající vysvětlení o práci naší komunistické strany. Rád bych ještě jednou řekl: myslel jsem, že se budeme nejprve radit o hospodářských otázkách a že si pak jednotlivé komunistické strany navzájem přátelsky vymění své mínění a informace”*.⁶⁹

Následoval výstup Leonida Brežněva. I přesto, že v něm byl vůči změnám v ČSSR kritický, jeho slova působí v porovnání s proslavy ostatních umírněně. Největší rozhořčení je z jeho slov patrné, když československým komunistům vyčítá upadající úroveň informovanosti mezi Sovětským svazem a Československem. Brežněv svými slovy *“nemáme bohužel úplné informace o tom, jak proběhlo prosincové plénum, jak proběhlo lednové plénum. Není to přece žádné tajemství, stačí jen nahlédnout do archivů, že jsme byli dříve zevrubněji informováni a že my sami jsme své politbyro informovali lépe, důkladněji”* naráží na skutečnost, že po lednovém plénu ÚV KSČ byla přerušena dosavadní praxe spočívající v předávání základní dokumentace o činnostech ústředních stranických orgánů ÚV KSSS přes sovětské velvyslanectví v Praze, které se v důsledku této skutečnosti stalo při získávání informací závislým na činnosti své agentury z řad vysokých funkcionářů KSČ.⁷⁰

W. Gomuška ve svém příspěvku hovořil o *„revizionistických a protisocialistických živlech,”* podporované Západem, které se snaží rozvrátit socialistické základy Československa, podkopat vedoucí úlohu strany a oslabit spojení ČSSR se socialistickými zeměmi.⁷¹ Jeho slovům měla přidat na vážnosti přítomnost mnoha generálů a plukovníků.

Všichni přítomní českoslovenští zástupci se dostali ke slovu. Dubček se cítil oklamán, ostatně stejně jako zbytek československé delegace.

⁶⁹ Vondrová, J., Navrátil, J., Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, 1. Svazek: Prosinec 1967 – červenec 1968, str. 75.

⁷⁰ Tamtéž, str. 116.

⁷¹ Kural, V., Československo roku 1968. 1. díl, Obrodný proces, str. 64.

Schůzky skončily 25. března, když všichni zúčastnění podepsali komuniké, které ale mělo být publikováno bez podpisů.⁷²

Brežněv jednání zakončil slovy: *“Potom, co jsme zde všichni zcela otevřeně vyjádřili své názory, jsme s velkou pozorností vyslechli projevy československých soudruhů a jsme přesvědčeni, že českoslovenští soudruzi své závazky, o nichž mluvili, skutečně splní”*.⁷³

Po návratu československé delegace do Prahy bylo ujednáno, že průběh Drážďanských schůzek zůstane utajen. Nejen před širokou veřejností, ale i před zbývajícími členy předsednictva ústředního výboru KSČ a vlády. Důvod tohoto utajení je nasnadě.

Dubček, stejně jako ostatní účastníci Drážďanských schůzek se obával, že v případě zveřejnění pravého účelu schůzek (kterým bezesporu byla snaha vměšovat se do československého vývoje) vzroste kritika vůči Moskvě. Ze snahy předejít této reakci obyvatelstva bylo zveřejněno nic neříkajícího komuniké.

Velké zklamání představoval pro československé komunisty 26. březen, když tajemník a člen vedení SED Kurt Hager veřejně kritizoval vývoj v ČSSR. Hager vystoupil v Berlíně s ostrou kritikou československé politiky a její hlavní představitele označil za moderní marxistické revizionáře.⁷⁴ Hlavním terčem jeho ostrých slov byl především Josef Smrkovský, hlavní zastánce demokratizačního procesu.

Československá reakce na sebe nenechala dlouho čekat. 27. března 1968 dorazila do ČSSR depeše od V. Koláře. Československý velvyslanec v NDR hovořil o Hagerově vystoupení s Erichem Honeckerem a Ottou Winzerem. Hagerův atak, jasně mířený proti československému vývoji, nakonec vyzněl naprázdno a československý velvyslanec se musel spokojit s ujištěním, *„že v projevu Hagera nešlo o kritiku KSČ”*.⁷⁵

Po návratu československých komunistů z Drážďan pokračovalo jejich vedení v čele s Dubčekem v nastoleném reformním kurzu. Nejlépe se tato skutečnost ukázala na dubnovém plénu ÚV KSČ zahájeném 28. března, které pokračovalo ve dnech 1.-5.dubna 1968.

Na dubnovém plénu ÚV KSČ byl schválen Akční program. Jeho schválení předcházela dlouhá diskuse. Akční program měl vytvořit předpoklady pro zrychlení reformního procesu, dodnes je chápán jako základní dokument *„Pražského jara,”* vychází z důkladné kritické analýzy minulého období.⁷⁶

⁷² Tamtéž, str. 114.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ <http://www.foia.cia.gov/CzechInvasion/1-CurrentIntelligenceArticles/1968-03-28.pdf>

⁷⁵ Vondrová, J., Navrátil, J., Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, 1. Svazek: Prosinec 1967 – červenec 1968, str. 120.

⁷⁶ Benčík, A., Rekviem za Pražské jaro, str. 34.

Podle Akčního programu zůstává KSČ i nadále vedoucí stranou společnosti, ale co se jejího pojetí týče, došlo k zásadní změně: „... *Neuskutečňuje svou vedoucí úlohu tím, že vládne nad společností, ale tím, že nejoddaněji slouží jejímu svobodnému socialistickému rozvoji... Nahrazování a zaměňování státních orgánů hospodářského řízení a společenských organizací stranickými orgány je nadále nutno odstranit... Monopolizovat socialistickou státní moc nemůže ani jediná strana, ani koalice politických stran, musí k ní mít přístup všechny politické organizace lidu*“.⁷⁷

Jeho schválení vyvolalo vlnu emocí – jak pozitivních, jak i negativních. Především Moskva a ostatní představitelé Varšavského paktu v něm spatřovali velké nebezpečí. Chápali ho jako ohrožující faktor socialismu v Československu, ale především se obávali, že se může stát přitažlivým příkladem pro občany jejich zemí. Antonín Benčík v publikaci „*Rekviem za pražské jaro*“ na tématu Akčního programu říká: „*V neposlední řadě v nich vyvolával obavu, že jeho realizace by vedla k odchodu „buržoazního“ Československa z varšavského společenství, a tím by byla narušena dosavadní mocenskopolitická a vojenskostrategická rovnováha v Evropě.*“

Naopak všechny dostupné zprávy CIA definovali Akční program jako „*velmi pokrokový a i přesto, že schválená verze musela dojít určitých ústupků, i tak je ji možno chápat jako velmi slibný začátek pro následující změny*“.

Odpověď z Moskvy na sebe nenechala dlouho čekat. 11. dubna, tedy šest dní po schválení Akčního programu, dorazil do Prahy dopis od generálního tajemníka KSSS. Byl adresovaný A. Dubčekovi a samotný pisatel jej označil za „*neformální*“ a „*napsaný podle příkazu srdce*“.⁷⁸ V několikastránkovém dopise, který mnohdy působí jako dopis starostlivého otce chybujícímu synovi (tento dojem vzbuzují především věty typu: „*Upřímně doufám, že pochopíš a promíneš mi mou otevřenost, neboť víš, že pramení z těch nejlepších citů. Jako svému soudruhovi chci Ti vyjádřit některé myšlenky, které mne znepokojují.*“)⁷⁹, se Brežněv vyjadřuje k nastalé situaci v Československu poměrně opatrně. Po kritickém vystoupeních v Drážďanách zvolil tentokrát mírná slova.

Snaží se Dubčeka přesvědčit, aby nevolil žádné uspěchané řešení nastalých problémů a hlavně zmiňuje nutnost udržení vedoucího postavení strany ve státě a upevnění socialistických pozic, ke kterému říká: „*Upozorňuje na sebe to, že někteří lidé ve vaší zemi, kteří zjevně nejsou na*

⁷⁷ Rok šedesátý osmý v usneseních a dokumentech ÚV KSČ, str. 103.

⁷⁸ Vondrová, J., Navrátil, J., Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, 1. Svazek: Prosinec 1967 – červenec 1968, str. 132.

⁷⁹ Tamtéž, str. 132.

socialistických pozicích, i nadále vystupují s prohlášeními, jež jsou v rozporu s úsilím, které vynakládá Komunistická strana Československa ke stabilizaci situace v zemi.“

Brežněv napsal dopis den poté, co skončilo plénum ÚV KSSS. Bylo to již třetí plénum ÚV KSSS za posledních šestnáct měsíců, na jehož programu byla mezinárodní agenda.⁸⁰ Některá Brežněvova tvrzení jsou však pochybná. Když se v krátkosti věnuje Akčnímu programu, o kterém říká „*je pravdou, že jsem dosud nečetl úplný text Akčního programu, který jste přijali na plénu. Prozatím ho nemáme*“ je jisté, že neříká pravdu. Brežněv se Akčním programem zabýval ve svém příspěvku předneseném na právě skončeném plenárním zasedání ÚV KSSS. Program kritizoval a hodnotil jej jako revizionistický.⁸¹

Bedlivé pozorování čs. událostí pokračovalo i v následujících dnech. 24. dubna navštívil Prahu velitel Varšavského paktu maršál Ivan Jakubovskij.

Jeho návštěvu lze charakterizovat jako projev zvýšené pozornosti ze strany Moskvy. Oficiálním důvodem pobytu bylo seznámení s novým čs. státním vedením, avšak ve světle skutečnosti, že jeho pražské návštěvě předcházela krátkodobá pobyt na území NDR, Polska, Bulharska, Maďarska, a že jednal s ministrem národní obrany gen. M. Dzúrem, nově zvoleným prezidentem L. Svobodou, předsedou vlády O. Černíkem, předsedou J. Smrkovským a i prvním tajemníkem ÚV KSČ A. Dubčekem, lze výše uvedenému tvrzení jen stěží věřit.

Podle všeho spočíval hlavní smysl Jakubovského krátkých návštěv na území států Varšavské smlouvy v projednání realizace velitelsko-štábního cvičení na území Československa. Jednání, které vedl maršál Jakubovskij s výše zmíněnými československými státníky, vyústila ve tři hlavní sovětské požadavky prezentované právě Jakubovským. Nutno podotknout, že maršálovy návrhy se u československých komunistů rozhodně nesetkaly s pozitivním ohlasem. Mimo jiné i proto, že například hned první z požadavků - aby hlavní velitelství Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy mohlo přímo disponovat dvěma československými divizemi⁸² - bylo zcela v rozporu s protokoly i vlastní smlouvou, ve které stálo následující: „*Ozbrojené síly členských států, vyčleněné do Spojených ozbrojených sil, zůstávají přímo podřízeny národním velením, která mají za úroveň jejich pohotovosti plnou odpovědnost.*“⁸³ Martin Dzúr společně s ostatními československými přítomnými zástupci se zasadil o to, aby tato zásada platila i nadále. Druhý návrh, který se týkal účasti čs. vojenských

⁸⁰ Vondrová, J., Navrátil, J., Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, 1. Svazek: Prosinec 1967 – červenec 1968, str. 135.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² Benčík, A., Rekviem za Pražské jaro, str. 38.

⁸³ Tamtéž.

představitelů ve vysokých funkcích Spojeného velení, byl také zamítnut. Poslední návrh velitele Varšavského paktu se týkal dřívější realizace vojenského cvičení na československém území.

Cvičení, původně naplánované na podzim 1968,⁸⁴ se mělo podle sovětských představ uskutečnit co nejdříve. Moskva tímto aktem chtěla Československo „*upozornit*“ na špatně zvolený směr.

⁸⁴ Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, str. 38.

Československá delegace v Moskvě

Květnová situace v ČSSR byla opravdu vyhrocená. Ostatně cítil to zajisté i sám Dubček, který v květnu absolvoval společně s O.Černíkem, J. Smrkovským a V. Bilákem další návštěvu Moskvy. Za sovětskou stranu byl kromě prvního tajemníka KSSS účasten Alexej N. Kosygin, Nikolaj V. Podgornyj, Konstantin F. Katušev a Konstantin V. Rusakov. Návštěva se uskutečnila 3. května a již v samotném úvodu předznamenal Brežněv svými slovy „o znepokojení KSSS nad událostmi v ČSSR“ celý její průběh. Československá delegace zde musela čelit tvrdé kritice z úst Sovětů.

Poměrně velký prostor byl v debatě věnován nedůsledné kontrole československého tisku. Tak se dá totiž chápat narážka N. V. Podgornyje, když se ptá: „*A jakým způsobem zamýšlíte ovládnout orgány propagandy? Pouhými řečmi zde nic nesvedeš*“. Podgornyjho narážka na nakonec vyústila v ostrou kritiku čs. delegace, kterou si na téma kontroly tisku, musela vyslechnout z úst L. Brežněva. Ten v souvislosti s neschopností československých kolegů vzít situaci pevně do rukou, se zmínil o kritice Sovětského svazu, která proběhla na stránkách československého tisku. Jednalo se o ožehavé téma smrti Jana Masaryka. Brežněv řekl: „*Veškerá propaganda, která teď u vás působí a které zřejmě nepřikládáte patřičný význam, dostává antikomunistické, protisovětské zabarvení. Nemusíme tu vypočítávat fakta. Vy je znáte, my je známe, protože všichni slyšíme a všichni vidíme. Došlo to tak daleko, že v souvislosti se sebevraždou Jana Masaryka se na nás požaduje vysvětlení. Celý měsíc se v tisku, v rozhlasu a v televizi smolí výmysly na toto téma. To už se dotýká státních zájmů Sovětského svazu*“.⁸⁵ Ovšem Brežněvova kritika se neomezila pouze na otázku svobody slova. Mnohem důležitější pro Moskvu bylo dát československé delegaci jasný signál, že dosavadní vývoj je pro ni nepřijatelný: „*O co jde, soudruzi? Nemáte snad sílu k tomu, abyste čelili pokusům reakce? Stoupenec reakce je třeba zbavit míst. Je třeba využít takové fakty, jako je překroucení výroků prvního tajemníka ÚV pracovníky státního rozhlasu. Zavolat si ředitele rozhlasu a říci mu: drahý soudruhu, nemůžete-li přinutit lidi, aby pracovali, jak se má, pak vás nepotřebujeme. Je nutno vyměnit takového člověka*“.

Den poté, co československá delegace opustila Moskvu, informoval L. Brežněv politbyro ÚV KSSS o jednání se svými československými kolegy. Sověti se, po vyslechnutí Brežněvova příspěvku, rozhodli neponechat nic náhodě- sovětský velvyslanec ve Varšavě A.B. Aristov obdržel 6. května 1968 rozkaz navštívit W. Gomušku, kterému měl předat

⁸⁵ Vondrová, J., Navrátil, J., Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, 1. Svazek: Prosinec 1967 – červenec 1968, str. 172.

následující vzkaz: „*V souvislosti se vzniklou situací ÚV KSSS i vláda SSSR považují za nezbytné provést vojenské cvičení jednou sovětskou divizí na území Polska, poblíž polsko-československé hranice v prostoru Cieszyn – Bielsko – Biala – Psczyna... Přesun divize provést v průběhu 7. – 8. května tak, aby její hlavní síly byly v určeném prostoru v ranních hodinách 8. května*“.⁸⁶ Tímto rozkaz byly dovršeny přípravy na provedení vojenského cvičení na území Československa.

Pár dní poté, co se čs. delegace vrátila z Moskvy, do sovětské metropole zavítal tehdejší československý ministr zahraničí Jiří Hájek. O jeho návštěvě krátce informuje memorandum CIA „*Czechoslovakia: The Problem of Soviet Control*“. Hlavním účelem Hájkovy návštěvy bylo především setkání s A. A. Gromykovem, tehdejším ruským ministrem zahraničí. Podle Hájkových slov proběhlo setkání obou státníků hladce, nicméně když Hájek opouštěl Moskvu, přijížděli zástupci Polska, NDR, Bulharska a Maďarska. Tyto státy se společně se Sovětským svazem chystaly na jednání, avšak bez čs. účasti.

Hájek, podle expertů CIA, neměl o tomto setkání státníků žádné podrobnější informace. Zmiňuje však příhodu, která se mu přihodila v noci z 9. na 10. května. Tehdy byl jedním ze svých kolegů probuzen ve dvě hodiny v noci. Nervózní muž Hájkovy sdělil obavy, že se státníci zřejmě dohodli na postupu proti Československu.⁸⁷ Toto alespoň stojí v analýze.

Avšak depeše tehdejší československého ministra zahraničí, která je k přečtení v edici „*Mezinárodní souvislosti československé krize*“ podává poměrně rozdílné informace. Podle všeho se nesla jednání s Gromykem „*v dosti odměřené atmosféře*“ a spíše než přátelskou schůzku připomínala výslech. Hájek mluvil o zahraničněpolitických cílech a zásadách, orientaci československé politiky na spojení s SSSR. Gromyko podle všeho jen poslouchal a poté, co Hájek domluvil, si nechal den na rozmyšlenou.

7. května se, ve které ruský ministr zahraničí ostře „*odsoudil údajné protisovětské projevy v Československu a označil je za určitou promyšlenou linii, která má poškodit sovětsko-československé přátelství*“.⁸⁸ Gromyko na závěr shrnul současný pohled Sovětského Svazu na situaci v Československu, když řekl, že situace v Československu je složitá a „*kontrarevoluce zvedá hlavu a připravuje se na zlikvidování socialismu*“.

Po Gromykově příspěvku následoval krátký rozhovor J. Hájka s A. N. Kosyginem. Kromě těchto dvou byli hodinovému jednání přítomni i V. Koucký a A. A. Gromyko.

⁸⁶ Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, str. 43.

⁸⁷ CIA Memorandum for the Director 12.5.1968, *Czechoslovakia: The Problem of Soviet Control*
Stable URL: < <http://www.foia.cia.gov/CzechInvasion/3-IntelComm/1968-07-17.pdf> >

⁸⁸ Vondrová, J., Navrátil, J., *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970*, 1. Svazek: Prosinec 1967 – červenec 1968, str. 191.

Kosygin, stejně jako jeho předřečník, vyjádřil znepokojení nad protisocialistickými a protisovětskými jevy v Československu. Oba sovětské státníci věnovali, mimo jiné, velkou pozornost otevření československé hranice na Západ. Hájkova obrana, „že hranice vůči turistům NSR jsou méně otevřeny než hranice jiných zemí socialistické soustavy,“ vyzněla naprázdno.

Všechny zmíněné skutečnosti vedly autory analýzy „*Czechoslovakia: The Problem of Soviet Control*“ k následujícímu závěru. Události prvního květnového týdne budou zajisté znamenat obrat v sovětské taktice vůči Československu. Z československého vývoje plynou pro Sověty následující poučení. 1) *Klasický systém kontroly v Československu naprosto selhal* 2) *Dubček nemá a ani nikdy neměl zájem na jakoukoli spolupráci s konzervativními komunisty* 3) *protireformní komunisté nebudou a ani nemohou jednat na vlastní pěst, dokud se jim nedostane jasného signálu podpory ze strany Sovětů.*⁸⁹

Události, které následovaly, daly závěrům CIA za pravdu. Jak již bylo výše zmíněno v souvislosti s Hájkovou návštěvou Moskvy, do hlavního města Sovětského svazu dorazily 8. května zástupci bulharské, maďarské, polské a německé komunistické strany, aby se poradili o nastalé situaci na území Československa a pokusili se najít její vhodné řešení. Jmenovitě to byli státníci: L. Brežněv, A. Kosygin, N. Podgornyj, W. Gomułka, W. Ulbricht, H. Axen, J. Kádár, K. Erdélyi, T. Živkov.⁹⁰

Brežněv seznámil všechny přítomné o průběhu právě skončivší návštěvy s československým vedením a oznámil jim, že do Československa byla vyslána u příležitosti oslav 23. výročí jeho osvobození velká vojenská delegace. Delegace byla vedena maršálem SSSR I. S. Koněvem a K. S. Moskalenkem.⁹¹

Účastníci porady věnovali poměrně velkou pozornost úvahám o tom, s kým mohou z řad československých komunistů v boji proti kontrarevoluci počítat. S Dubčekem, který se z úst svých kolegů dočkal nejvládnějšího hodnocení od Kádára – hodnotil ho jako naivního- nikdo nepočítal. Jako vhodným adeptem na případnou spolupráci se jevil V. Bil'ak .

S výjimkou jediného z přítomných států Varšavské smlouvy, se všichni přítomní zástupci shodli na skutečnosti, že v Československu se dostává k moci kontrarevoluce, kterou je nutno zastavit. János Kádár, který tento názor nesdílel, zastával přesvědčení, že „v Československu probíhá proces, který začal bojem proti určitým chybám, kterých se

⁸⁹ CIA Memorandum for the Director 12.5.1968 , *Czechoslovakia: The Problem of Soviet Control*“
Stable URL:< <http://www.foia.cia.gov/CzechInvasion/3-IntelComm/1968-07-17.pdf>>

⁹⁰ Vondrová, J., Navrátil, J., *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970*, 1. Svazek: Prosinec 1967 – červenec 1968, str. 190.

⁹¹ Tamtéž, str. 191.

*dopustilo minulé vedení“.*⁹² Kádár byl také jediným komunistou, který nekritizoval Dubčeka, ale snažil se poukázat na fakt, že nastalá situace v Československu není chybou současného prvního tajemníka, ale spíše důsledkem několika okolností. Doslova řekl: „*Ve skutečnosti se v Československu jedná o jevy mnohem dávnější, které podlomily postavení KSČ. Nepokládejte mne za cynika, ale říkal jsem to ještě v roce 1956 o Maďarsku a teď říkám na adresu Československa: mnoho let je třeba dělat mnoho špatného, aby to došlo do takového stavu“.*⁹³

Závěr ze setkání zástupců Varšavské smlouvy v Moskvě byl jednoznačný. Na čs. území musí proběhnout vojenské cvičení, které se má konat ještě před plenárním zasedáním ÚV KSČ (tedy před 20. květnem 1968). W. Gomuška v Moskvě na toto téma řekl: „*Myslím, že jedním z nejdůležitějších prvořadých úkolů, vyplývajících z událostí v Československu, je provedení manévru na jeho území“.*⁹⁴

Nutnost provést vojenské cvičení ještě před plenárním zasedáním se jevila jako zásadní z logických důvodů. Byla to jedinečná příležitost, jak demonstrovat sílu a možnosti, kterými Sovětský svaz disponoval, a které hodlal- v případě potřeby- využít.

Od 10. do 23. května se v jižním Polsku, v blízkosti československých hranic, konaly společné polsko-sovětské manévry tankových armád, jichž se zúčastnilo 80 000 vojáků s asi 2800 tanky.⁹⁵ První, kdo informaci o pohybu sovětských a polských vojsk obdržel, byl generál Dzúr, který se také rozhodl ihned, jak to bude možné o nastalé situaci informovat prvního tajemníka ÚV KSČ A. Dubčeka. Dubček reagoval na danou informaci následující slovy: „*Já je sem nepustím, jak je mám rád, tak je sem nepustím!*“⁹⁶

U československých komunistů vyvolala zpráva o vojenském cvičení poblíž čs. hranic značnou aktivitu. Ze strany sovětských velitelů se dostalo ujištění, že veškerý pohyb vojsk Varšavského paktu je pouze součástí naplánovaných cvičení.⁹⁷ S takovýmto ujištěním se však M. Dzúr nespokojil a rozhodl se pozvat představitele Sovětské armády k oficiální návštěvě Československa. Do Prahy tak dorazila osmičlenná delegace MO SSSR, v jejímž čele stanul maršál Grečko.⁹⁸ Delegace dorazila do Prahy 17. května. V žádném případě se nejednalo o přátelskou návštěvu, Grečko měl spíš v úmyslu zjistit jaký je celkový stav československé

⁹² Vondrová, J., Navrátil, J., Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, 1. Svazek: Prosinec 1967 – červenec 1968, str. 202.

⁹³ Tamtéž .

⁹⁴ Benčík, A., Rekviem za Pražské jaro, str. 35.

⁹⁵ Pauer, J., Praha 1968, Vpád Varšavské smlouvy, str. 93.

⁹⁶ Benčík, A., Operace Dunaj, Praha : Ústav pro soudobé dějiny , 1994 , str. 34.

⁹⁷ Tamtéž, str. 35.

⁹⁸ Rudé právo, 18. 5. 1968.

armády, o kterém – ihned po svém návratu do Moskvy 23. května – informoval politbyro.⁹⁹ Sovětské straně se nakonec podařilo zorganizovat vojenské cvičení *Šumava*. Oproti původnímu podzimnímu termínu začaly manévry již 20. června. Odchod vojsk Varšavské smlouvy z čs. území se stal na dobu jednoho měsíce předmětem častých sporů.

Dva dny poté, co bylo v blízkosti čs. hranic zahájeno vojenské cvičení, dorazila do Prahy depeše z Washingtonu od československého velvyslance K. Dudy. Dle Dudových slov vnímá State department cvičení jako formu psychologického nátlaku na čs. vedení a má vyhraněný charakter politické demonstrace připravenosti zasáhnout v případě, že by další vnitropolitický vývoj v ČSSR přerostl meze tolerované partnerů ve Varšavské smlouvě. Hodnocení je doplněno „doporučením,“ aby ČSSR postupovala opatrně a nevytvářela situace, které by mohly posloužit jako záminka k ostřejší akci.¹⁰⁰

CIA se k vojenskému cvičení vojsk varšavské smlouvy vyjádřila hned v několika zprávách. Jednu takovou reprezentuje i „*Czechoslovakia: The Dubcek Pause*,“ datované k 13. červnu, ve kterém Abbot Smith hodnotí vojenské cvičení jako demonstraci vojenské síly, kterou mají Sověti k dispozici. Dubček, dle slov Smithe, se nachází v nelehké situaci. Jednak se snaží přesvědčit Sověty o pokračujícím socialismu v Československu, ale zároveň podporuje určité demokratické změny, které naprosto odporují zásadám komunismu.¹⁰¹

O neochotě Sovětů opustit československý prostor informoval 12. července Nathaniel Davis, senior poradce Lyndona Johnsona pro sovětské a východoevropské záležitosti. V Davisově memorandu jsou nastíněny i možnosti, kterými by mohly USA Sověty - v případě nutnosti - zatlačit do kouta. Alternativ je hned několik, Davis ale vidí největší potenciál v první navrhované možnosti. Tou je vyvolání světové pozornosti vůči situaci v ČSSR. Davis ve zprávě píše: „*Můžeme najít možnosti, jak vyburcovat světový tisk, veřejnost a vlády, aby zintenzivnili svůj zájem o situaci v ČSSR*“. Davis je si ale zároveň také vědom nebezpečí, které z této možnosti vyplývá, když říká: „*Avšak tato pozornost by mohla destabilizovat situaci v Československu*“. Ve vydání různých vládních prohlášení, které by mohly případně stimulovat evropské vlády k paralelní akci, spatřuje autor memoranda další možnost, jak uspišit odchod Sovětů. Nicméně i zde upozorňuje na fakt, že Američané musí postupovat velmi obezřetně, aby nedošlo k zopakování chyb z roku 1956 - tedy, že Američané nesmí vzbudit očekávání, které nejsou ve skutečnosti ochotni naplnit. Třetí alternativa tkví

⁹⁹ Benčík, A., *Operace Dunaj*, Praha : Ústav pro soudobé dějiny , 1994 , str. 40.

¹⁰⁰ Vondrová, J., Navrátil, J., *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970*, 1. Svazek: Prosinec 1967 – červenec 1968, str. 220.

¹⁰¹ CIA Special Memorandum, 13. 7. 1968, „*Czechoslovakia-the Dubcek Pause*“
Stable URL:< <http://www.foia.cia.gov/CzechInvasion/3-IntelComm/1968-06-13.pdf>>

v možnosti stimulovat Západní Evropu, či ostatní komunistické strany a tisk, které by případně mohly vytvořit tlak na Sověty, aby se nevměšovali do vnitřních záležitostí „bratrských komunistických stran a národů.“ Davis v tomto bodě dodává: „Cokoli můžeme udělat pro mobilizování nezávisle myslících komunistů, udělejme raději nyní, nežli později“.¹⁰² Tří stránkové memorandum je zakončené poněkud v rozporu s výše řečeným. Davis si, stejně jako mnoho dalších Američanů, uvědomoval, že hlavním americkým zájmem jsou dobrá vztahy se Sovětským svazem, nikoli zájmy malého státu uprostřed Střední Evropy. Tak lze také chápat závěr, ke kterému autor memoranda došel, když říká: „*Je celá řada věcí, které můžeme ve vztahu k Sovětům udělat – pozastavit vyjednávání, odvolat velvyslance Thompsona z Moskvy. Přesto naše vztahy se Sověty byly vždy historicky rozhodující a naše zájmy ve východní Evropě podřadné. Toto je, bez debat, stále pravda*“.¹⁰³

¹⁰²CIA Davis Memo to Rostow, 12. 7. 1968. „*Czechoslovak Contingencies*“
Stable URL: < <http://www.foia.cia.gov/CzechInvasion/9-WH-NSC/1968-07-12.pdf> >

¹⁰³ Tamtéž.

Setkání pětky ve Varšavě

O další zostření situace se postaral spisovatel Ludvík Vaculík. Tento spisovatel, který ostře kritizoval československý vývoj již na sjezdu spisovatelů v červnu roku 1967, shrnul svůj postoj v manifestu „Dva tisíce slov.“ (příloha č.1), který vznikl především z popudu vědců Otto Wichterleho, Jana Broda, Otakara Poupý a Miroslava Holuba, kteří se obávali o další osud obrodného procesu.¹⁰⁴ Text vyšel 27. června 1968 v Literárních listech a denících Práce, Mladá fronta a Zemědělské noviny a slovy CIA představoval „*kontrarevoluci v očích sovětů a konzervativců*“.

Důsledkem zveřejnění výzvy „Dva tisíce slov,“ byl zvýšený tlak ze strany Moskvy a všech států Varšavské smlouvy. Svědčí o tom i fakt, že do Prahy, záhy po zveřejnění Vaculíkova manifestu, dorazil dopis PB ÚV PSDS, adresovaný předsednictvu ÚV KSČ. Dopis, který předal polský velvyslanec v Praze W. Janiurek 6. července,¹⁰⁵ ve svém závěru obsahoval výzvu na „*setkání všech bratrských stran socialistických zemí za účelem širší výměny názorů na existující situaci*“. Českoslovenští komunisté věnovali polskému dopisu velkou pozornost, nicméně usnesení ze dne 12. července 1968 vylučuje československou účast na navrhovaných jednáních, ale přichází s alternativou. Tu představuje pozvání „*bratrským komunistickým stranám na dvoustranné jednání do ČSSR*“.¹⁰⁶ Napsáním dopisu zástupcům „pětky“ byl pověřen Josef Lenárt, jehož hlavním úkolem bylo „*pečlivě zdůraznit návrh našeho postupu, tj. nejdříve uskutečnit dvoustranné jednání*.“ Dopis byl neprodleně odeslán všem zástupcům chystajícím se na červencové setkání do Varšavy.

13. července se sešel Dubček a Černík s Kádárem a Fockem v Komárom. Schůzka československých zástupců s jejich maďarskými protějšky trvala čtyři hodiny. Dubček se pokoušel Kádárovi vysvětlit důvody své neúčasti na varšavském setkání. Mezi jinými uvedl Dubček i následující výtku: „*Orgány bratrských stran se zřejmě na schůzku připravovaly mnohem dříve, neboť všude o tom jednala předsednictva, zatímco předsednictvo ÚV KSČ zůstávaly na přípravu dva tři dny*“.¹⁰⁷ Zároveň upozornil na fakt, že některé okolnosti dávají tušit, že s československým názorem se nepočítá – jinými slovy, že vše bylo dohodnuto předem, „*a i když nám to nebude vhod, proběhne schůzka i bez nás*“.¹⁰⁸ Celkový dojem z dopisů „*pěti bratrských stran*“ zaslaným ÚV KSČ zhodnotil Dubček následujícími slovy:

¹⁰⁴ <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/2000slov.php>, cit. 28.3.2011.

¹⁰⁵ Vondrová, J., Navrátil, J., Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, 1. Svazek: Prosinec 1967 – červenec 1968, str. 263.

¹⁰⁶ Tamtéž, str. 264.

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 301.

¹⁰⁸ Tamtéž.

„Takový přístup u nás přirozeně vyvolává pocit, jako bychom byli na lavici obžalovaných a ne partneri – jedna ze zúčastněných stran“.¹⁰⁹ Kádár se snažil Dubčeka přesvědčit, že československá neúčast ve Varšavě bude velkou politickou chybou.

13. července informoval Walter Rostow ve zprávě s názvem „*Czechoslovakia situation report*“ amerického prezidenta o tom, že Brežněv společně s Podgornyj přijeli do Varšavy na setkání se svými socialistickými spojenci (s výjimkou Československa). „*Kosygin, jak stojí ve zprávě, je stále ve Švédsku, ale předpokládá se, že se k delegaci přidá*“.

Rostow upozorňuje na skutečnost, že sovětské a východoněmecké noviny si drží místo na důležité prohlášení, které má být zveřejněno dnes v noci. Není jasné, zda se bude týkat Československa. Dle Rostowa se prohlášení může věnovat i situaci v NSR.¹¹⁰

Schůzka zástupců Polska, Maďarska, Bulharska, Sovětského svazu a NDR se tedy uskutečnila bez československé účasti ve dnech 14.-15. července a byla další ze série jednání, na kterém politika ČSSR představovala ústřední téma. Konkrétně se jednalo již o třetí schůzka Varšavské smlouvy, kde téma Československa zaujímalo hlavní pozici. Poprvé se představitelé sešli v Drážďanech a to i za účasti československých zástupců. Druhé jednání, konané v Moskvě se obešlo - stejně jako Varšavské setkání - bez účasti československých komunistů.

W. Gomučkovi jakožto vedoucímu představiteli Polské sjednocení dělnické strany, připadl úkol přivítat všechny zúčastněné.

Již od samého začátku bylo jasné, že jediným bodem jednání bude „*hodnocení situace v Československu*“, respektive kritika československé politiky, kdy se „*socialistické Československo přeměňuje v buržoazní stát*.“ Na návrh Brežněva měl každý referující navrhnout praktické kroky, „*jinak by porada neměla žádný smysl*.“

Z úst Gomučky byla kritizována především svoboda tisku, kterou chápe jako „*špinavou protikomunistickou vlnu*“, avšak navzdory Brežněvově výzvě ještě nepřichází s žádným praktickým opatřením. Vývoj politiky u jižních sousedů vnímá Gomučka jako jednoznačně kontrarevoluční, přičemž na tomto hodnocení se shodli všichni přítomní zástupci, s výjimkou Kádára. Kádár se brání použitím označení kontrarevoluce, a jako důvod uvádí následující:

„*S takovým paušálním označením, že je stav kontrarevoluce, jsme nemohli vyjádřit svůj souhlas, neboť by se to mohlo hodnotit tak, že tam kontrarevoluce získal převahu, a z toho by*

¹⁰⁹ Vondrová, J., Navrátil, J., Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, 1. Svazek: Prosinec 1967 – červenec 1968, str. 264.

¹¹⁰ CIA, Memo from Rostow to the President, 13. 7. 1968, „*Czechoslovakia Situation Report*“
Stable URL:<<http://www.foia.cia.gov/CzechInvasion/9-WH-NSC/1968-07-13.pdf>>

musely být vyvozeny jiné závěry, než se až dosud vyvozovaly.“¹¹¹ Kádár si vzápětí vysloužil kritiku od ostatních přítomných (mimo jiné i proto, že byl ochoten se sejít s Dubčekem před zahájením schůzky ve Varšavě), kteří bezpodmínečně trvali na výše zmíněném Gomulkově hodnocení.

Jako třetí se dostal ke slovu Ulbricht, který byl „*udiven analýzou situace, předloženou soudruhům Kádárem.*“ Kádár mluví o revizionistických silách v KSC. S touto formulací Ulbricht nesouhlasí. V KSC je sice „*dost revizionistických sil*“, ale teď se jedná o kontrarevoluční síly, které mají vlastní organizaci a platformou Dva tisíce slov, podařilo se jim ovládnout sdělovací prostředky a systematicky rozkládají armádu a stát.

Na adresu Vaculíkova manifestu Dva tisíce slov Walter Ulbricht řekl: „*Jestliže platforma Dva tisíce slov není kontrarevoluční, pak už neexistuje vůbec žádná kontrarevoluce.*“ Jako praktické opatření navrhl Ulbricht společný otevřený dopis vedení stran, jejichž státy hraničí s ČSSR, adresovaný ÚV KSC, parlamentu, dělnické třídě, rolnictvu a pokrokové inteligenci.¹¹² „*Za druhé navrhuje, ...abychom společně odjeli do Prahy a tam na místě objasnili celému předsednictvu nebo těm, u nichž to budeme považovat za nutné, naše stanoviska a nutná opatření. Uvidíme, zda Dubček bude mít odvalu nebo zda oni budou mít odvalu teď vystrnadit kontrarevolucionáře a jiné elementy z hromadných sdělovacích prostředků.*“

Poté se ujal slova Živkov, podle kterého v ČSSR již neexistuje diktatura proletariátu, zdravé síly jsou terorizovány a v dohledné době kapitulují. Živkov jasně odmítl možnost dalších rozhovorů s Dubčekem a Černíkem, tak jak je navrhoval Kádár, protože „*s nimi se mluvilo už mnohokrát a může se to udělat ještě jednou, ale oni o osudu země už nerozhodují, pokud už vůbec nestojí na druhé straně.*“ Živkov pak navrhl praktická opatření: „*Existuje pouze jedno východisko, a to je poskytnout rozhodnou pomoc ČSSR socialistickými zeměmi, komunistickými stranami, státy Varšavské smlouvy, a nespolehat se již na vnitřní síly v ČSSR. Můžeme jim samozřejmě posílat různé dopisy a výzvy. Bohužel v ČSSR neexistují v současnosti síly, které by mohly vzít na sebe takové úkoly, o nichž by mohla být v dopisech řeč. Československo je třeba podpořit pomocí socialistických zemí a jejich komunistických stran, pomocí Varšavské smlouvy, zvláště pak ozbrojených sil Varšavské smlouvy.*“¹¹³ Poté se ujal slova L. Brežněv. První tajemník KSSS řekl, že Československo se nachází na

¹¹¹ Vondrová, J., Navrátil, J., Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, 1. Svazek: Prosinec 1967 – červenec 1968, str. 277.

¹¹² Pauer, J., Praha 1968, Vpád Varšavské smlouvy, str. 109.

¹¹³ Vondrová, J., Navrátil, J., Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, 1. Svazek: Prosinec 1967 – červenec 1968, str. 287.

nebezpečné cestě odchodu ze socialistického tábora, a že je třeba nasadit „všechna opatření“ a použít „všechny prostředky“, aby se tomu zabránilo.

*„Otázka nyní zní takto: Bud'ťo vedení KSČ sebere odvahu revidovat vlastní názory...a podniknout rozhodná opatření, aby porazilo reakci, anebo budou progresivní síly ve straně smeteny naším společným nepřítelem. Československé vůdce jsme nejednou vyzývali, aby celé nebezpečí hodnotili reálně a vyvodili z něho nutné závěry. Tváří v tvář nebezpečí, které hrozí, že jedna země socialistického společenství sejde ze socialistické cesty, se nemůžeme uzavírat ve svých socialistických příbytích. Byla by to zrada zájmů komunismu“.*¹¹⁴

Jako praktické opatření navrhuje Brežněv „československým soudruhům přátelsky poradit přijmout neodkladné kroky proti kontrarevoluci“. Podle Brežněvových představ by se toto mohlo udělat formou dopisu.

Zbytek porady zabralo odsouhlasení textu společného dopisu, jehož předběžný návrh měl Brežněv již nachystán před začátkem celého setkání. Na tzv. varšavský dopis (příloha č.2), reagovala československá strana 17. července vydáním stanoviska, které bylo již následující den diplomatickou cestou předáno vedení pětky.

Předsednictvo ÚV KSČ již v samém začátku dopisu vyjadřuje naději, že nezůstane pouze u písemné výměny názorů, ale že bude záhy následovat osobní setkání všech zainteresovaných. Českoslovenští zástupci se v několikastránkové reakci na varšavský dopis hned v samotném úvodu ohradili vůči kritice ohledně vývoje československé politiky: „*Nevidíme však reálné důvody, jež by měly opravňovat k tvrzení, označujícím naši dnešní situaci jako kontrarevoluční, tvrzením o bezprostředním ohrožení základů socialistického zřízení ani k tvrzením, že v Československu je připravována změna orientace naší socialistické zahraniční politiky a že existuje konkrétní hrozba odtržení naší země od socialistického společenství“.*¹¹⁵

16. července je datováno memorandum od Davise určené do rukou W. Rostowa. Hlavním cílem zprávy je informovat o události z předchozího dne, tedy z 15. července.

„V pondělí 15. července přiletělo sovětské letadlo do Prahy, zůstalo asi hodinu na zemi a poté odletělo nazpět do Moskvy. Existují spekulace, že na palubě byl Brežněv, nicméně jako pravděpodobnější se jeví možnost, že v něm seděl generál Jakubovskij, případně, že v něm byl do Prahy dopraven dopis od „pětky.“ L'unita¹¹⁶ zveřejnila zprávu, že „pětka“ je rozhodnuta jít do Prahy konfrontovat Čechy – nicméně tato informace zůstává nepotvrzena. Někteří naši

¹¹⁴ Vondrová, J., Navrátil, J., Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, 1. Svazek: Prosinec 1967 – červenec 1968, str. 292.

¹¹⁵ Tamtéž, str. 311.

¹¹⁶ Italský deník

experti předpokládají, píše Rostow, že na palubě letadla seděl Čestmír Císař, který byl, dle informací CIA, pozván do Moskvy“.

Jednání v Čierné nad Tisou

Politická jednání ve východoslovenském pohraničním městečku Čierna nad Tisou si vytkly téměř nemožný cíl – urovnat vztahy liberalizujícího se Československa se Sovětským svazem. Setkání československé delegace s delegací sovětskou na sklonku července 1968

(29. 7.-1. 8. 1968) příkládaly obě strany velkou důležitost. Pro československé vedení to byla jedna z posledních možností jak obhájit svou politiku a přesvědčit Sověty z oddanosti SSSR, kdežto pro Sověty představovaly poslední pokus, jak pomocí zastrašovací diplomacie přimět Dubčekovo vedení k vnitropolitickému obratu.¹¹⁷ Moskva neponechala nic náhodě a poprvé od setkání v Drážďanech se jednání v Čierné nad Tisou zúčastnilo téměř kompletní sovětské politbyro.¹¹⁸ Sovětská delegace přijížděla každý den přes hranice vlakem a večer zase československé území opouštěla.¹¹⁹

Pozvání k bilaterálnímu jednání vzešlo z popudu ÚV KSČ 16. července, které kromě sovětského vedení pozvalo i zástupce Maďarska a Jugoslávie. Československé vedení navrhovalo dvoustranné jednání již dříve (viz. kapitola Varšavské jednání), tehdy se ale jejich požadavek nesetkal s ohlasem.

Setkání vyvolávalo u mnohých československých komunistů obavy - podle J. Smrkovského se část delegace obávala, zda vlak, v němž bude bydlet, nemůže být v noci odtažen do Sovětského svazu.¹²⁰ V atmosféře strachu začala v pondělí 29. července jednání. Po uvítacím ceremoniálu se ujal slova A. Dubček, který později shrnul protikladná očekávání obou stran: zatímco on (Dubček) chtěl v jednáních eliminovat varšavské odsouzení jeho politiky, Brežněv usiloval o potvrzení tohoto odsouzení.¹²¹ Po prvním československém tajemníkovi se ujal slova jeho sovětský protějšek. Z Brežněvových úst se snesla na československou delegaci vlna kritiky, kterou Brežněv zakončil slovy: „*ÚV KSSS spatřuje v posílení moci KSČ a socialismu, jakož i v jeho obraně proti imperialismu svou internacionální povinnost. Neboť, kdybychom se těchto povinností zřekli, přestali bychom být komunisty*“.¹²² Brežněvův plamenný proslov, jehož prepis čítá na více než 5 stránek, vyzdvihl všechny dosavadní prohřešky KSČ proti zásadám socialismu. Dubček, který zahájil odpolední jednání, se snažil Brežněva ujistit o „*dobré vůli*“ československé strany odstranit existující nedorozumění, ale

¹¹⁷ Pauer, J., Praha 1968, Vpád Varšavské smlouvy, str. 326.

¹¹⁸ Za KSSS byli přítomni: L. I. Brežněv, G. I. Voronov, A. N. Kosygin, K. T. Mazurov, A. J. Peľše, N. V. Podgornyj, M. A. Suslov, A. N. Šelepín, P. J. Šelest. V sovětském politbyru chyběli jen D. Poljanskij a A. Kirilenko. *Rok šedesátý osmý v usneseních a dokumentech ÚV KSČ*, str. 262.

¹¹⁹ Pauer, J., Praha 1968, Vpád Varšavské smlouvy, str. 123.

¹²⁰ Tamtéž, str. 122.

¹²¹ Rudé právo 10. 9. 1969.

¹²² Pauer, J., Praha 1968, Vpád Varšavské smlouvy, str. 127.

zároveň se poměrně ostře ohradil proti varšavskému dopisu, který dle jeho slov působil jako „výraz vnějšího nátlaku na naši stranu.“¹²³ Jako druhý z československé delegace se ujal slova Černík. Z úst Brežněva a Kosygina si vyslechl ostrou kritiku, protože KSČ není schopna udržet pořádek v zemi. Brežněv svou kritiku opřel o nedávnou zkušenost, kdy na vlastní oči shlédl jeden z pořadů Československé televize, který zobrazoval KSČ jen negativně. Teatrálně to komentoval slovy: „Příště se z televize dozvíme, že dalším viníkem je Brežněv.“¹²⁴

Prvotní představa československé strany, že jednání bude pouze jednodenní ÚV KSSS nepřijalo a tak „přátelské“ rozhovory pokračovaly i následující dny. Třetího dne požádal Brežněv Dubčeka o rozhovor mezi čtyřma očima.¹²⁵ Během soukromého hovoru obou státníků, z kterého neexistuje žádný protokol, navrhl Brežněv kolektivní setkání s ostatními komunistickými stranami 3. srpna v Bratislavě.

Sovětská strana, potažmo Brežněv již jednou tento návrh vyslovili. Stalo se tak ještě před bilaterální schůzkou v Čierné, kdy se Sověti stavěli proti československému návrhu sejít se na Československém území pouze za účasti československých a sovětských státníků. Sovětská alternativa však pro čs. vedení nepřipadala v úvahu. Sověti navrhovali sejít se v Moskvě, Kyjevě nebo Lvově za účasti i ostatních komunistických zemí.¹²⁶ Z výše zmiňovaného požadavku ruská strana nakonec ustoupila, ale možnost sejít se v tomtéž složení jako ve Varšavě ale i s československou účastí, Sověti zcela neopustili. Dubček souhlasil. Podle všeho si první tajemník KSSS během uzavřeného rozhovoru vynutil na Dubčekovi slib, že ze svých funkcí odejdou Fr. Kriegel, Č. Císař, O. Šik, J. Hájek, J. Pavel, J. Pelikán.

Dubček později jakýkoli slib popíral a na svou obhajobu řekl: *“Když mi Brežněv řekl, že ti lidé jsou nepřijatelní, nereagoval jsem a on si myslel, že to akceptuji. A já jsem zase dělal po svém a neprovedl jsem to. Protože kdybych je byl hodil do ringu, lid by byl rebeloval a my bychom se dostali do té vnitřní eskalace, ... do které nás chtěli vmanévrovat a která by jim byla poskytla záminku k intervenci“.*¹²⁷

Vzápětí po skončení soukromého rozhovoru s Brežněvem pokračovala jednání, ale jen v zastoupení užšího stranického vedení. Za sovětskou stranu se jich účastnil Brežněv, Kosygin, Podgornyj a Suslov, z československé delegace byl přítomen Dubček, Svoboda,

¹²³ Pauer, J., Praha 1968, Vpád Varšavské smlouvy, str. 121.

¹²⁴ Mezinárodní souvislosti

¹²⁵ Benčík, A., Rekviem za Pražské jaro, str. 110.

¹²⁶ Pauer, J., Praha 1968, Vpád Varšavské smlouvy, str. 122.

¹²⁷ Tamtéž, str. 147.

Černík a Smrkovský.¹²⁸ Hlavním tématem byla nadcházející schůzka komunistických stran v Bratislavě. Po skončení těchto schůzek Dubček shrnul dosavadní průběh. Dle svých slov byl „spokojen s tím, že obě strany našly východisko z komplikované situace“.¹²⁹

Komuniké vydané na závěr československo-sovětského setkání z 1. 8. obsahovalo nic neříkající fráze o široké soudružské výměně názorů, probíhající v ovzduší plném otevřenosti.¹³⁰

Přesto následující událost, tak jak ji vylíčil Ondřej Klokoc, měla u čs. komunistech vzbudit pozornost: „V Čierne nad Tisou nám bylo sovětskými zástupci řečeno, že KSCĚ ztrácí nad situací v Československu kontrolu. Naši zástupci odpověděli, že KSCĚ má situaci pevně v rukou. Jsou zde stovky podpisů, které vyjadřují danému vládnutí podporu. Sověti odpověděli: Dobře, i my můžeme udělat tu samou věc. Proti Vaším 14 miliónům podpisů můžeme získat 240 miliónů podpisů – toto může být jednoduše zorganizováno. Naše strana odpověděla: KSCĚ nepřišla s touto iniciatívou, celá akce proběhla spontánně, bez impulsu z naší strany. Jak tedy, odpověděli Sověti, můžete tvrdit, že máte vše pevně v rukou?“

¹³¹Ondřej Klokoc Klokoc zde naráží na následující událost. 26. 7. 1968 byl ve zvláštním vydání Literárních Listů uveřejněn manifest s politickým heslem „Socialismus! Spojenectví! Suverenita! Svoboda!“ Politicky laděné prohlášení, jehož autorem byl spisovatel Pavel Kohout, vyjadřovalo důvěru v Dubčekovo vedení se slovy, že „autorita strany a pozice socialismu u nás jsou právě dnes nesrovnatelně silnější než kdykoli v minulosti“.¹³² Manifest podepsalo během několika dnů na milion občanů. Klokocova slova jasně dokreslují atmosféru schůzky v Čierné. Sovětské vedení iniciativa československých občanů pobouřila a z úst Kosygina zde padla jedna z nejzřetelnějších výhrůžek násilného zásahu SSSR v ČSSR. „Můžeme vás ujistit, že kdybychom chtěli, dostaneme během 24 hodin celou vaši zemi pod kontrolu, pokud by se nám československý lid postavil na odpor“.¹³³

Reformní komunisté v čele s Dubčekem po návratu do Prahy veřejně deklarovali svou spokojenost s průběhem jednání a mnozí z nich se domnívali, že se jim podařilo zabránit hrozící roztržce. Když se k iluzi „vítězství“ přidala kromě politiků i mnohá

¹²⁸ Pauer, J., Praha 1968, Vpád Varšavské smlouvy, str. 122.

¹²⁹ Taměž, str.264

¹³⁰ Rok šedesátý osmý v usneseních a dokumentech ÚV KSCĚ, str. 263.

¹³¹ CIA Memorandum for the Director 12.5.1968 , Czechoslovakia: The Problem of Soviet Control“
Stable URL:< <http://www.foia.cia.gov/CzechInvasion/3-IntelComm/1968-07-17.pdf>>

¹³² CIA Memorandum for the Director 12.5.1968 , Czechoslovakia: The Problem of Soviet Control“
Stable URL:< <http://www.foia.cia.gov/CzechInvasion/3-IntelComm/1968-07-17.pdf>>

¹³³ Vondrová, Navrátil, Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, 2. Svazek: Červenec- srpen 1968, , Brno : ÚSD – Doplněk , 1996, str. 172.

média,¹³⁴ dosavadní obavy obyvatel Československa byly rozptýleny. Nutno podotknout, že nejen československá společnost, ale i velvyslanec USA v ČSSR se nechal „*ukolébat*“ zvěstmi o překonání krize. Beam ve svém telegramu ze 4. srpna 1968 píše o nadějně budoucnosti, která dle jeho slov snad přispěje k „*zdravému vývoji*“ československých událostí.¹³⁵

3. srpna pokračovala politická jednání i za účasti Bulharska, NDR, Polska a Maďarska. Jednání v Bratislavě, kterého se zúčastnilo na 120 osob, měla jediný cíl – sestavit komisi, která následně vytvoří dokument odpovídající představám všech přítomných zástupců šesti komunistických stran. Výsledkem více než sedmihodinové práce komise bylo bratislavské prohlášení, které se ani slovem nezmiňovalo o Československu.¹³⁶

¹³⁴ Pauer, J., Praha 1968, Vpád Varšavské smlouvy, str. 152.

¹³⁵ Telegram From the Embassy in Czechoslovakia to the Department of State, Prag, August 4, 1968, Document 57, in.: Foreign Relations Of The United States, 1964-1968, Volume XVII, Eastern Europe, Stable URL:< <http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v17/d77>>

¹³⁶ Pauer, J., Praha 1968, Vpád Varšavské smlouvy, str. 154.

Johnsonova administrativa před sovětskou invazí do ČSSR

Rok 1968 byl posledním rokem Lyndona Johnsona v prezidentském úřadě a právě poslední rok jeho působení v úřadě měl být vyvrcholením jeho politiky *détente*. Dle jeho vlastních slov měl během tohoto roku dosáhnout největšího úspěchu své administrativy.¹³⁷ Tím měl Johnson na mysli začátek rozhovorů o omezení útočných i obraných strategických zbraní. Začátek rozhovorů byl vázán na příhodné politické podmínky, které podle všeho nastaly na počátku roku 1968, a to i přes eskalaci vietnamské války. Okolnosti se jevily jako příznivé zvláště ve světle podepsání smlouvy o nešíření jaderných zbraní dne 1. července 1968. Nikdo v USA nepočítal s možností, že vývoj v Československu by mohl začátek americko – sovětských rozhovorů ohrozit

Zvýšený zájem ČSSR o zlepšení vztahů s USA zdůrazňoval již v březnu 1968 tehdejší československý velvyslanec v USA Karel Duda. Československu se jednalo zejména o doložku nejvyšších výhod. Nicméně vietnamská válka, kterou i reformní komunisté v ČSSR vnímali jako americkou agresi, komplikovala bilaterální vztahy (ČSSR byla dle USA třetím největším dodavatelem zbraní severovietnamským komunistům), což si československá polednová politická reprezentace dobře uvědomovala.¹³⁸ Velice zajímavé je, že v březnu čs. Velvyslanec ve Washingtonu Karel Duda se Američanům zmínil, že vylučuje zahraniční intervenci.¹³⁹

Ačkoli Američané vnímali vývoj v Československu jednoznačně příznivě, zdráhali se veřejně vyjadřovat své sympatie.¹⁴⁰ Tehdejší ministr zahraničí USA, Dean Rusk, který jako jeden z mála amerických politiků se skutečně zajímal o události v Československu (viz. pozn. č. 4) informoval amerického velvyslance v SRN, že americká pozice vůči Československu bude navenek zdrženlivá, ovšem že se budou hledat cesty, jak Československo v jeho demokratizačním procesu diskrétně podpořit. Tak tedy vypadaly počáteční reakce americké politiky na „pražské jaro“.

¹³⁷Vondrová, J., Navrátil, J., Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, 1. Svazek: Prosinec 1967 – červenec 1968, str. 220.

¹³⁸Memorandum of Conversation, Washington, March 21, 1968, *Political Developments in Czechoslovakia; Various US-Czech Bilateral Questions*, Participants: His Excellency Dr. Karel Duda, Czechoslovak Ambassador, Mr. Walter J. Stoessel, Jr., Deputy Assistant Secretary for European Affairs, Document 56, in.: Foreign Relations Of The United States, 1964-1968, Volume XVII, Eastern Europe, Stable URL: <http://www.state.gov/www/about_state/history/vol_xvii/g.html>.

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ *Telegram From the Department of State to the Embassy in Germany* (from Dean Rusk), Washington, April 27, 1968, Document 59, in.: Foreign Relations Of The United States, 1964-1968, Volume XVII, Eastern Europe, Stable URL: <http://www.state.gov/www/about_state/history/vol_xvii/h.html>.

Události od května 1968 dále byly pro americkou politiku zásadní. Pokud Dean Rusk hovořil o diskrétnosti vzhledem k Československu, šlo mu nejspíše především o to, aby nedal Sovětům jakoukoli záminku osočovat Američany z podpory Dubčekovi a spol. Tomu také odpovídaly instrukce v State Departmentu, které obdrželo americké velvyslanectví v SRN 11.5.1968.¹⁴¹ Eugene Rostow byl jedním z mála amerických politiků, kteří politiku „nevměšování se“ do událostí v ČSSR nesdílel. Svůj názor dal jasně najevo v rozhovoru se svým nadřízeným Deanem Ruskem 10. května 1968. Tehdejší náměstek ministra zahraničních věcí Spojených států 10. 5. 1968 řekl: *„Dospěl jsem k názoru, že by bylo vážnou chybou nedat Sovětům jasný signál vyjadřující naše obavy ohledně pohybu sovětských jednotek v blízkosti Československa.“* A dodal: *“S odstupem času hodnotím naši neschopnost zabránit převzetí moci komunistů v roce 1948 v Československu jako jednu z největších chyb naší zahraniční politiky od konce války.“* Náměstek svého ministra upozornil také na skutečnost, že *„Rusové váhají a nyní je ten správný čas dát jim jasný odstrašující signál. Jakmile jednou překročí hranice, bude již pozdě.“* Rostow mimo jiné také nabídl Ruskovi „návod“ jak v této nelehké situaci postupovat: *“Doporučuji, abyste společně s prezidentem navštívili Dobrynina – pokud možno ještě dnes - a zeptali se ho, co všechny ty znepokojující zprávy znamenají. Bylo by dobré vyjádřit naději ve skutečnost, že nejsou předzvěstí jakékoli změny v politice détente. Zmiňte fakt, že rozhodně není naším zájmem se vměšovat do vnitřních záležitostí v Československu, a že pevně doufáme, že Sověti budou pokračovat ve své započaté politice vůči Československu. Nicméně je potřeba dát jasně najevo, že použití síly v Evropě by mohlo uvést do pohybu procesy, které nemůže nikdo z nás předvídat, a které nemůže ani jedna ze zúčastněných stran udržet pod kontrolou.“*

Dean Rusk na horní okraj memoranda napsal pouze dvě slova: „No action.“¹⁴² Americký postoj, vyjádřený v těchto dvou slovech, byl svým způsobem pochopitelný. Američany zaměstnávala především válka ve Vietnamu a pokračující konflikt na Blízkém Východě.

CIA samozřejmě situaci v Československu monitorovala, nicméně někteří odborníci (včetně autora článku „No Action“) hodnotí její působení jako neefektivní. Podle Bishofa zaujala CIA spíše roli nezúčastněného pozorovatele.

„*The Crisis in Soviet- Czechoslovak relations*“ je další z řady amerických zpráv. Svým rozsahem nejobsáhlejší květnová analýza popisuje možnosti, kterými by Moskva mohla

¹⁴¹ *Telegram 11943 to Bonn*, May 11, 1968, Document 61 in.: *Foreign Relations Of The United States, 1964-1968, Volume XVII, Eastern Europe*,

Stable URL:< <http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v17/d61>>,

¹⁴² Bischof, G., „No Action“: Johnsonova administrativní a invaze do Československa, in.: *Contemporary History (Soudobé Dějiny)*, issue: 03-04/ 2008, s. 465-484, Z angličtiny přeložily Kateřina a Markéta Tlachovy, Stable URL:< <http://www.ceeol.com.ezproxy.is.cuni.cz/asp/indexlists.aspx>>,

teoreticky Československo donutit k poslušnosti. Podle expertů CIA mohou Sověti zakročit proti ČSSR na čtyřech frontách: 1) *politicky – především za pomoci propagandy a diplomatického tlaku*, 2) *ekonomicky – zpomalením či dokonce úplným přerušením dodávek pšenice, oleje*, 3) *tajně – prostřednictvím pro-sovětských komunistů v řadách československých komunistů*. Jako poslední zmiňovanou možnost uvádí američtí experti vojenský zásah, který se - dle představ expertů - uskuteční na základě „*vykonstruovaného, či skutečného pozvání Československa*“.¹⁴³

Ve zprávě dále stojí: „*Věříme, že Sověti dali Praze jasný signál, aby zastavila nevyzpytatelný liberalizační kurz. V případě, že se tak nestane, panují obavy, že Moskva přistoupí k možnosti vojenské intervence, která již nemůžeme být vyloučena*“.¹⁴⁴

Nedílnou součástí zprávy je i krátká zmínka na samém závěru. Jedná se o informaci, kterou poskytl francouzskému deníku „*Le Mond*“ vysoce postavený sovětský důstojník- generál Jepišev. Tento údajně řekl ÚV KSSS na sklonku dubna, že Sověti jsou připraveni intervenovat do Československa v případě, že je o to požádají důvěryhodní komunisti.

Závěr zprávy shrnuje nastalou československou situaci jako kritickou a zároveň zmiňuje fakt, že v případě nečinnosti Moskvy vůči ČSSR by její pasivita mohla mít následky především pro L. Brežněva a jemu blízké vedoucí komunisty. Všichni by mohli ztratit svou pozici v Moskvě, ale zároveň by mohlo dojít i ke ztrátě Československa. Tolik tedy analýza CIA.

Americká politika nevměšování se do situace v Československu je dobře patrná i v záznamu rozhovoru Charlese Bohlena, tehdejšího zástupce náměstka ministra zahraničí, s Anatolijem Dobryninem. Američané vehementně zdůrazňovali, že vnitřní situaci v Československu nijak neovlivňují, což bylo zcela v rozporu s tím, co hlásala média v komunistických státech „*Varšavské pětky*.“ Ačkoli Bohlen přiznával, že v podstatě takovéto ideologické útoky čekal, jejich intenzita jej nemile překvapila. Američané si zásadně nepřáli být s Československem jakkoli spojováni. Americkou pozici pak Bohlen upřesnil: Pokud by Sověti podnikli v budoucnu nějaké akce vůči Československu, USA by toho velmi litovaly a jistě by to mělo negativní dopad jejich na vztahy se SSSR.¹⁴⁵

Americkou snahu zůstat mimo hru ostatně dokládá i následující fakt. Dean Rusk, který se sice zajímal o československou situaci a jako první upozornil v souvislosti s Brežněvovou

¹⁴³ CIA Special Memorandum no. 10. 5. 1968 „*The Crisis in Soviet-Czechoslovak Relations*“, Stable URL: <<http://www.foia.cia.gov/CzechInvasion/3-IntelComm/1968-05-10.pdf>>

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ Memorandum of Conversation, *Czechoslovakian Situation*, Participants: Anatolij F. Dobrynin, Ambassador of USSR, The Secretary Deputy Under Secretary Charles E. Bohlen, Washington, July 22, 1968, Document 70, in.: Foreign Relations Of The United States, 1964-1968, Volume XVII, Eastern Europe, Stable URL: <http://www.state.gov/www/about_state/history/vol_xvii/i.html>.

návštěvou na sklonku roku 1967 na nový kurz sovětské politiky vůči Československu, se s tehdejší americkým ministrem obrany Clarkem Cliffordem již v červnu roku 1968 shodl, že není v zájmu USA jakkoli ingerovat do situace v Československu. Oba dva státníci doufali, že Praha si roztržku s Moskvou dokáže vyřešit sama.¹⁴⁶ Rusk v této době stále ještě věřil, nutno podotknout stejně jako CIA, že Československu jeho reformní vývoj projde a Spojené státy neměly v úmyslu se v tom nějak „rýpat.“¹⁴⁷

Jedno z mála varování, které Američané Sovětům vyslali, zaznělo měsíc před invazí do Československa - 22. července 1968. Toho dne poprvé americký ministr zahraničí varoval Dobrynina, že Spojené státy jsou od samého počátku proti zasahování do událostí v Československu. Dean Rusk tehdy údajně řekl: „*Tohle je v první řadě záležitost Čechů.*“¹⁴⁸

Tato politická linie zůstala zachována i ve vnitřní debatě. Při setkání prezidenta Johnsona, senátora Dirksena a Deana Ruska 27. července 1968 upozornil ministr zahraničí na sovětské obavy, že Sověti mají obavu z rozšíření liberalizačních trendů mimo Československo. Celou aféru SSSR hodnotí jako vnitřní problém, což se shoduje s odhady CIA (viz pozn. pod čarou č. 8). Rusk jednoznačně navrhoval neangažovat se v této záležitosti. Argumentoval tím, že jakékoli kroky USA na podporu Čechoslováků by ztížily manévrovací prostor pro dohodu mezi ČSSR a Sověty a jenom by zbytečně vyhrotily mezinárodní situaci, což by bylo zcela v rozporu s americkými zájmy.¹⁴⁹

Zde je na místě zdůraznit, že jak Dean Rusk a s ním drtivá většina americké administrativy, zastávající politiku nevměšování se, tak Eugene Rostow, přimlouvající se za opačný kurz, sledovali stejný cíl: Zabránit vyhrocení situace a pokusit se nastartovat politiku *détente*.

Domnívám se, že americká administrativa nepředpokládala sovětskou invazi kvůli odhadovaným příliš závažným politickým důsledkům¹⁵⁰ To ovšem neznamenal, že možnost sovětské invaze byla odsunuta mezi nereálné scénáře. Záznam kabinetního jednání mezi

¹⁴⁶ Bischof, G., „No Action“: Johnsonova administrativa a invaze do Československa, in.: Contemporary History (Soudobé Dějiny), issue: 03-04/ 2008, s. 465-484, Z angličtiny přeložily Kateřina a Markéta Tlachovy, Stable URL:< <http://www.ceeol.com.ezproxy.is.cuni.cz/asp/indexlists.aspx>>, cit. 13.2.2011

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸ Bischof, G., „No Action“: Johnsonova administrativa a invaze do Československa, in.: Contemporary History (Soudobé Dějiny), issue: 03-04/ 2008, s. 465-484, Z angličtiny přeložily Kateřina a Markéta Tlachovy, Stable URL:< <http://www.ceeol.com.ezproxy.is.cuni.cz/asp/indexlists.aspx>> ,

¹⁴⁹ Transcript of Meeting, *Meeting in Cabinet Room, Saturday, July 26 [27], 1968, With the President and Senator Dirksen. They Were Joined Later by Secretary Rusk From 3:00 to 4:30*, Washington, July 27, 1968, 3-4:30 p.m., in.: Foreign Relations Of The United States, 1964-1968, Volume XVII, Eastern Europe, Document 74, Stable URL: < http://www.state.gov/www/about_state/history/vol_xvii/i.html > ,

¹⁵⁰ Notes of Cabinet Meeting, *A covering memorandum from Tom Johnson to the President lists the 35 participants and noted the time of the meeting*, Washington, August 22, 1968, 12:16-1:50 p.m., Document 84, in.: Foreign Relations Of The United States, 1964-1968, Volume XVII, Eastern Europe, Stable URL: <http://www.state.gov/www/about_state/history/vol_xvii/j.html> ,

prezidentem, Clarkem Cliffordem, Deanem Ruskem a prezidentovým poradcem Tomem Johnsonem ze dne 29. července jasně hovoří o možnostech vývoje. Debatovalo se také o tom, jaké stanovisko by Američané měli zaujmout v případě, že by Sověti opravdu do Československa intervenovali. Zvláště ministr obrany Clifford byl k Československu značně rezervovaný a vyjádřil všeobecnou neochotu se do možných událostí vměšovat.¹⁵¹

Jeden z mála Američanů, který věřil, že Sověti skutečně v Československu hodlají zakročit silou, byl Richard Helms. Helms, který byl v roce 1968 ředitel CIA varoval 18. srpna Lyndona Johnsona, že se v Moskvě „něco chystá.“

¹⁵¹ Record of Meeting, *Cabinet Room Meeting of Monday, July 29, 1968, 7:00 p.m. to 8:00 p.m. With the President, Secretary Rusk and Secretary Clifford and Tom Johnson*, Washington, July 29, 1968, 7-8 p.m, Document 282, in.: *Foreign Relations of the United States 1964-1968, Volume XIV, Soviet Union*, Stable URL: < <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xiv/1408.htm>> ,

Johnsonova pozice po intervenci

Ihned poté, co Dobrynin prezidentovi oznámil, že vojska Varšavské smlouvy v Československu intervenují, bylo svoláno mimořádné zasedání národní bezpečnostní rady USA. Jak Dean Rusk, tak Clark Clifford vyjadřovali překvapení. Zasedání se však točilo ne tak kolem Československa jako takového, ale spíše kolem dopadů invaze na ostatní východoevropské satelity SSSR. Američané se obávali rozšíření nestability zejména do Rumunska, které již delší dobu vedlo na Moskvě značně nezávislou zahraniční politiku. Celková destabilizace Východního bloku bylo to poslední, co si v danou chvíli Američané mohli přát. Na zasedání bylo rozhodnuto odložit kvůli invazi veřejné oznámení o začátku rozhovorů o raketách mezi USA a SSSR, které bylo naplánováno na 22. srpna. S trochou cynismu by se dalo napsat, že prezidenta od pomyslného vrcholu jeho administrativy dělily necelé dva dny. Dále bylo na zasedání dohodnuto, že podmínka pro obnovení těchto rozhovorů bude ohlášení data, ke kterému proběhne stažení okupačních vojsk z ČSSR. Z celého jednání však číselná opatrnost. Bylo dohodnuto, že dříve, než USA učiní veřejné prohlášení, budou Američané konzultovat Dobrynina.¹⁵²

Sovětská pozice, kterou tlumočil Dobrynin, byla zcela jasná. Československo byl vnitřní sovětský problém, o kterém nebude jeho vláda za žádných okolností jednat s jinými vládami. Přesto si sovětská vláda přála pokračovat v rozhovorech o raketách s USA. Moskva si uvědomovala, že za momentální situace asi budou rozhovory zpomaleny, ale nepřála si, aby skončily úplně u ledu.¹⁵³

To, že zájem na rozhovorech o raketách byl vzájemný, a že prezident Johnson je vnímal zvláště citlivě, dokládá fakt, že již 16. září 1968 Američané odstoupili od oznámení přesného data stažení cizích vojsk z Československa, jakožto od podmínky pro zahájení rozhovorů.¹⁵⁴

¹⁵²*Notes of Emergency Meeting of the National Security Council*, Washington, August 20, 1968, 10:15 p.m., in.: *Foreign Relations Of The United States, 1964-1968, Volume XVII, Eastern Europe, Document 81*, Stable URL: <http://www.state.gov/www/about_state/history/vol_xvii/j.html > ,

¹⁵³*Telegram From the President's Special Assistant (Rostow) to President Johnson in Texas 1849Z*, Washington, August 24, 1968, Document 290, in.: *Foreign Relations of the United States 1964-1968, Volume XIV, Soviet Union*,

Stable URL:< <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xiv/1409.htm> >, cit. 14.1.2010

¹⁵⁴ *Information Memorandum From the President's Special Assistant (Rostow) to President Johnson*, Washington, September 16, 1968, 8:10 p.m., Document 300, in.: *Foreign Relations of the United States 1964-1968, Volume XIV, Soviet Union*, Stable URL:<<http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xiv/1414.htm>> ,

Stěžejním dokumentem, který odhaluje opravdovou Americkou pozici, je vnitřní směrnice ministerstva zahraničí NSC č. 92.¹⁵⁵ Zde se praví, že není žádoucí v danou chvíli navazovat jakékoli nadstandardní vztahy se zeměmi Východní Evropy, přesto nemají být žádným způsobem ohroženy dlouhodobé zájmy USA. Jasně se hovoří o tom, že budoucí rozhovory o raketách by měly být v brzké době započaty. Američané tedy zaujali pozici odsoudit, ale aktivně nejednat.

Dále je zde diskutována úloha NATO. To, že Československo nebylo zásadní, dokazuje fakt, že se v dokumentu pravilo, že momentální obranné koncepce Severoatlantické organizace by neměly být nijak pozměněny. Dokument ale odhaluje, že invaze opravdu spíše Severoatlantickou smlouvu překvapila a že bude třeba přehodnotit jisté aspekty doktríny, zejména co se týče výstražných systémů Aliance a předpokládaného času na přípravu možného vojenského střetnutí s Varšavskou smlouvou. Závěrem se zmiňuje, že po vzájemných konzultacích se zdá, že Sověti berou americkou pozici, zejména vůči Rumunsku¹⁵⁶, vážně a tudíž žádné další excesy se nepředpokládají.

Po takovémto vyjasnění pozic pak Američané československé události používali pouze jako záminky, kterou mohli použít v případech, kdy chtěli na Sověty na mezinárodním poli trochu přitlačit. Tak alespoň vyplývá z *Talking Paper*¹⁵⁷, který byl víceméně návodem, jak má Dean Rusk postupovat na 23. valném shromáždění OSN v září a říjnu roku 1968. Československá situace je zde vyzdvihována vždy jako důvod, proč Američané zastávají dané pozice (např. negativní americká pozice na otevření přístavů mezi SSSR a USA pro rybářské

¹⁵⁵ Dokument je nedatovaný, přesto dle pořadového čísla 92 se dá určit, že byl publikován mezi 30. Srpnem a 4. zářím 1968, viz. Paper Prepared in the Department of State, *NSC Paper, The United States, Europe, and The Czechoslovakia Crisis*, in.: Foreign Relations of the United States, 1964–1968, Volume XVII, Eastern Europe, Document 92, Stable URL: < http://www.state.gov/www/about_state/history/vol_xvii/k.html> ,

¹⁵⁶ Rumunsko představovalo pro Američany mnohem spornější otázkou. I po invazi do ČSSR byly zachovány rozhovory o doložce nejvyšších výhod pro Bukurešť. Američané též vyjadřovali krajní znepokojení nad možností sovětské intervence do Rumunska. Rumunská armáda ke konci srpna 1968 mobilizovala a Američané dali Sovětům na srozuměnou, že v případě Rumunska, se kterým měli v rámci Východního bloku vysoce nadstandardní vztahy, by reakce Američanů, resp. NATO nejspíše byla výrazně odlišná od reakce na invazi do ČSSR.

Viz. Memorandum of Conversation, *Eastern European Situation*, Participants: Romania: Ambassador Corneliu Bogdan, United States: Deputy Under Secretary Bohlen, George R. Kaplan, EUR/EE, Document 163, in.: Foreign Relations of the United States, 1964–1968, Volume XVII, Eastern Europe, Stable URL:

< http://www.state.gov/www/about_state/history/vol_xvii/u.html> ,

Též Memorandum of Conversation, *Romania*, Participants: The Secretary Ambassador Llewellyn Thompson, Anatolij F. Dobrynin, Soviet Ambassador, Document 165, in.: Foreign Relations of the United States, 1964–1968, Volume XVII, Eastern Europe,

Stable URL: < http://www.state.gov/www/about_state/history/vol_xvii/u.html> ,

¹⁵⁷ Dokument opět nedatován, dle čísla 306 se dá odhadnout, že byl sepsán mezi 22. zářím a 2. říjnem 1968

Viz. Talking Paper Prepared in the Department of State, Washington, *TWENTY-THIRD GENERAL ASSEMBLY New York--September-October 1968*, Document 306, in.: Foreign Relations of the United States 1964–1968, Volume XIV, Soviet Union, Stable URL: < <http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xiv/1414.htm>> ,

lodi, kauza sovětského špióna Igora Ivanova či studentská a vědecká mobilita a podobné „významné“ záležitosti).

O tom, že Československo bylo v americké administrativě značně marginalizováno, svědčí též Memorandum odcházejícího prezidenta Johnsona nastupujícímu Richardu Nixonovi. V něm je Československo spojováno pouze se zastavením plánovaných rozhovorů o raketách a s konstatováním, že jisté vojenské jednotky v zemi zůstanou.¹⁵⁸

¹⁵⁸ *Memorandum From President Johnson to President-elect Nixon, Washington, November 25, 1968.* Document 322, in.: *Foreign Relations of the United States 1964-1968, Volume XIV, Soviet Union*, Stable URL: <<http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xiv/1416.htm>>.

Závěr

Prezident Johnson se nakonec zahájení rozhovorů o raketách nedočkal. Sověti sice navrhli v memorandu¹⁵⁹ z počátku října 1968 obnovení rozhovorů, Johnsonova administrativa se k nim však již nedostala.

Z výše uvedených poznatků vyvozují následující závěry. Američané věděli, že invaze armád Varšavské smlouvy do Československa je reálná možnost, ale příliš s ní nepočítali. Je otázkou, zda to bylo způsobeno špatným odhadem, vlastním přáním, nevolí s takovouto situací cokoli dělat, či proto, že samotné sovětské politbyro tuto akci schválilo relativně narychlo. Pokud však uvážíme, že změny, které v Československu proběhly od ledna do května roku 1968, byly natolik významné, že alarmovaly jak Sověty, tak USA, pak měli Američané možnost intervence vzít v úvahu, neboť potenciál pro rozšíření liberalizace z Československa do ostatních zemí sovětského bloku existoval. Jeho uvolnění Sověti nemínili dopustit, což Američané dobře věděli.

Zdá se, že obě supervelmoci měly opravdový zájem na snížení počtu strategických raket. Z tohoto pohledu je pochopitelné, že Američané si nepřáli žádné mezinárodní komplikace a svá přání projektovali do vlastních předpokladů vývoje. Tímto bych také vysvětlovala, proč z CIA nepřišla jednoznačná odpověď. Snad si Ústřední zpravodajská služba nechtěla zhoršit pozici mylným odhadem, že intervence nehrozí, zároveň nemínila zbytečně na tuto možnost upozorňovat v době, kdy probíhala diplomatická jednání o bilaterálních rozhovorech mezi USA a SSSR, které měly zlepšit mezinárodní politické ovzduší.

V době zažitého rozdělení Evropy představovalo Československo, které sousedilo jak se Západem, tak přímo se SSSR, jeden z nejdůležitějších geopolitických prostorů. Zejména to platí pro SSSR, pokud přijmeme tezi, že satelitní státy měly pro SSSR primárně funkci bezpečnostní zóny. Vzhledem k tomu Spojené státy, jejichž diplomatické vztahy s ČSSR nebyly nijak dobré, neměly zájem se v celé věci angažovat. Tvrzení, že USA nemohly konvenčně vojensky zasáhnout,¹⁶⁰ nejspíše odpovídá skutečnosti, ovšem jejich neochota k jakékoli akci je zřejmá, a to i ve srovnání s tím, jak se USA stavěly k možnosti sovětské invaze do Rumunska.

¹⁵⁹ Dokument nedatován, dle pořadového čísla byl vytvořen mezi 2. a 4. říjnem.

Viz Message From the Government of the Soviet Union to the Government of the United States, Moscow, Document 308, in.: Foreign Relations of the United States 1964-1968, Volume XIV, Soviet Union, Stable URL: <<http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xiv/1415.htm>>

¹⁶⁰ Notes of Emergency Meeting of the National Security Council, Washington, August 20, 1968, 10:15 p.m. ...

Ostatně, jakákoli podpora Československa, byť i jen diplomatickým nátlakem, by nejspíše komplikovala rodící se politiku *détente*. Američané jednoznačně upřednostňovali celkové zlepšení bilaterálních vztahů se SSSR.¹⁶¹ Dle reakce Sovětů se dalo předpokládat, že Rostowem navrhované aktivnější zapojení USA v květnu 1968 by situaci spíše vyhrotilo.

Případ Československa v roce 1968 nám může sloužit jako modelový příklad praktické politiky v době, kdy supervelmoci přistoupily na rozdělení světa jako na fakt, který se nedá momentálně změnit.

¹⁶¹ Memorandum From the Under Secretary of State for Political Affairs (Rostow) to Secretary of State Rusk, Washington, May 10, 1968. Document 60. ...

Prameny:

Oficiální dokumenty Foreign Relations Of The United States, 1964-1968, Volume XVII, Eastern Europe, Stable URL:

<http://www.state.gov/www/about_state/history/vol_xvii/index.html>, cit. 9. 4. 2011.

Oficiální dokumenty Foreign Relations Of The United States, 1964-1968, Volume XIV, Soviet Union, Stable URL:

<<http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xiv/index.htm>>, cit. 9. 4. 2011.

Vondrová, Jitka, Navrátil, Jaromír, Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, 1. Svazek: Prosinec 1967 – červenec 1968, Brno : ÚSD – Doplněk , 1995.

Vondrová, Jitka, Navrátil, Jaromír, Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, 2. Svazek: Červenec- srpen 1968, , Brno : ÚSD – Doplněk , 1996.

Rok šedesátý osmý v usneseníh a dokumentech ÚV KSČ, Praha : Svoboda , 1969.

Vondrová, Jitka, Navrátil, Jaromír, Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, 2. Svazek: Červenec- srpen 1968, , Brno : ÚSD – Doplněk , 1996.

Literatura:

Benčík, Antonín, Operace Dunaj, Praha : Ústav pro soudobé dějiny , 1994 .

Benčík, Antonín, Rekviem za Pražské jaro, Třebíč : Tempo , 1998 .

Bielikova, Jarmila, Dějiny Komunistické strany Československa v datech, Praha : Svoboda , 1984 .

Čornej, Petr, a kol., Osudové osmičky, Praha : Nakladatelství Lidové noviny , 1999 .

Durman, Karel, Popely ještě žhavé. Díl II. Konce dobrodružství 1964-1991, Praha: Karolinum, 2009.

Hájek, Jiří, Paměti, Praha : Ústav mezinárodních vztahů , 1997.

Hyland, G.William, The Cold War, Fifty Years Of Conflict, New York : Random House, 1991.

Kaplan, Karel, „Všechno jste prohráli,“ Praha : Ivo Železný , 1997 .

Kural, Václav, Československo roku 1968. 1. díl, Obrodný proces, Praha : Parta , 1993 .

Nálevka, Vladimír, Horké krize studené války, Praha: Vyšehrad , 2010.

Pacner, Karel, Osudové okamžiky Československa, Praha : Albatros , 2001 .

Pauer, Jan, Praha 1968 - Vpád Varšavské smlouvy, Praha: Argo, 2004.

Valenta, Jiří, Sovětská intervence 1968: Anatomie rozhodnutí, Praha: Svoboda , 1991.

Wegs, J. Robert, Ladrech, Robert, Evropa po roce 1945, Praha: Vyšehrad , 2002.

Odborné články:

Bishop, Günter, „No Action:“ Johnsonova administrativa a invaze do Československa, in.: Contemporary History, 2008.

Seznam použitých zkratk:

CIA	Central Intelligence Agency
ČSLA	Československá lidová armáda
KSČ	Komunistická strana Československa
KSSS	Komunistická strana Sovětského svazu
NDR	Německá demokratická republika
NF	Národní fronta
NS	Národní shromáždění
PSDS	Polská sjednocená dělnická strana
SALT	Strategic Arms Limitation Talks
SDP	Sozialdemokratische Partei
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
USA	United States of America
ÚV	Ústřední výbor
TASS	Telegrafnoje agentovo Sovetskogo Sojuza

Seznam příloh:

Příloha č. 1. „2000 slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, umělcům a všem“

Zdroj:< <http://www.totalita.cz/texty/2000slovt.php>>, cit. 1.4.2011.

Příloha č. 2. „Varšavský dopis“

Zdroj: Navrátil, J., Vondrová, J., Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967 – 1970, Praha: Doplněk, 1997.

Příloha č. 3. Document 60, in.: Foreign Relations Of The United States, 1964-1968, Volume XVII, Eastern Europe, Stable URL: <<http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v17/d60>>, cit. 14.1.2010

Příloha č. 4. Memorandum--The Soviet Decision to Intervene in Czechoslovakia,
StableURL:

<<http://www.foia.cia.gov/CzechInvasion/5-IntelligenceReports/1968-08-21c.pdf>>

Příloha č. 1.

2000 slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, umělcům a všem.

Nejdřív ohrozila život našeho národa válka. Pak přišly další špatné časy s událostmi, které ohrozily jeho duševní zdraví a charakter. S nadějami přijala většina národa program socialismu. Jeho řízení se však dostalo do rukou nepravým lidem. Nevadilo by tolik, že neměli dost státnických zkušeností, věcných znalostí ani filosofického vzdělání, kdyby aspoň byli měli víc obyčejné moudrosti a slušnosti, aby uměli vyslechnout mínění druhých a připustili své postupné vystřídání schopnějšími.

Komunistická strana, která měla po válce velikou důvěru lidí, postupně ji vyměňovala za úřady, až je dostala všechny a nic jiného už neměla. Musíme to tak říci a vědí to i ti komunisté mezi námi, jejichž zklamání nad výsledky je tak veliké jako zklamání ostatních. Chybná linie vedení změnila stranu z politické strany a ideového svazku v mocenskou organizaci, jež nabyla velké přitažlivosti pro vládychtivé sobce, vypočítavé zbabělce a lidi se špatným svědomím. Jejich příliv zapůsobil na povahu i chování strany; která nebyla uvnitř zařízena tak, aby v ní bez ostudných příhod mohli nabývat vlivu pořádní lidé, kteří by ji plynule proměňovali, tak aby se stále hodila do moderního světa. Mnozí komunisté proti tomuto úpadku bojovali, ale nepodařilo se jim zabránit ničemu z toho, co se stalo.

Poměry v komunistické straně byly modelem i příčinou stejných poměrů ve státě. Její spojení se státem vedlo k tomu, že ztratila výhodu odstupu od výkonné moci. Činnost státu a hospodářských organizací neměla kritiku. Parlament se odnaučil rokovat, vláda vládnout a ředitelé řídit. Volby neměly význam, zákony ztratily váhu. Nemohli jsme důvěřovat svým zástupcům v žádném výboru, a když jsme mohli, nedalo se po nich zas nic chtít, protože nemohli ničeho dosáhnout. Ještě horší však bylo, že jsme už téměř nemohli důvěřovat ani jeden druhému. Osobní i kolektivní čest upadla. S poctivostí se nikam nedošlo a o nějakém oceňování podle schopností darmo mluvit. Proto většina lidí ztratila zájem o obecné věci a starala se jen o sebe a o peníze, přičemž ke špatnosti poměrů patří i to, že ani na ty peníze není dnes spolehnutí. Pokazily se vztahy mezi lidmi, ztratila se radost z práce, zkrátka přišly na národ časy, které ohrozily jeho duševní zdraví i charakter.

Za dnešní stav odpovídáme všichni, více však komunisté mezi námi, ale hlavní odpovědnost mají ti, kdo byli součástí či nástrojem nekontrolované moci. Byla to moc umíněné skupiny rozprostřená pomocí stranického aparátu z Prahy do každého okresu a obce. Tento aparát rozhodoval, co kdo smí a nesmí dělat, on řídil družstevníkům družstva, dělníkům

závody a občanům národní výbory. Žádná organizace nepatřila ve skutečnosti svým členům, ani komunistická. Hlavní vinou a největším klamem těchto vládců je, že svou vůli vydávali za vůli dělnictva. Kdybychom tomu klamu chtěli věřit, museli bychom dnes dávat za vinu dělníkům úpadek našeho hospodářství, zločiny na nevinných lidech, zavedení cenzury, která zabránila, aby se o tom všem psalo, dělníci by byli vinni chybnými investicemi, ztrátami obchodu, nedostatkem bytů. Nikdo rozumný samozřejmě v takovou vinu dělnictva neuvěří. Všichni víme, zejména to ví každý dělník, že dělnictvo prakticky nerozhodovalo v ničem. Dělnické funkcionáře dával odhlasovat někdo jiný. Zatímco se mnozí dělníci domnívali, že vládnou, vládla jejich jménem zvláště vychovávaná vrstva funkcionářů stranického a státního aparátu. Ti fakticky zaujali místo svržené třídy a sami se stali novou vrchností. Spravedlivě však řekněme, že někteří z nich si tuto špatnou hru dějin dávno uvědomili. Poznáme je dnes podle toho, že odčínají křivdy, napravují chyby, vracejí rozhodování členstvu a občanstvu, omezují pravomoc i početní stav úřednického aparátu. Jsou s námi proti zaostalým názorům v členstvu strany. Ale velká část funkcionářstva se brání změnám a má dosud váhu! Má pořád ještě v ruce mocenské prostředky, zvláště na okresech a v obcích, kde jich může užívat, skrytě a nežalovatelně.

Od začátku letošního roku jsme v obrodném procesu demokratizace. Začal v komunistické straně. Musíme to říci a vědí to i ti nekomunisté mezi námi, kteří odsud už nic dobrého nečekali. Je ovšem třeba dodat, že tento proces ani nemohl jinde začít. Vždyť jenom komunisté mohli po celých dvacet let žít jakýmsi politickým životem, jen komunistická kritika byla u věcí, kde se dělaly, jen opozice v komunistické straně měla tu výsadu, že byla v doteku s protivníkem. Iniciativa a úsilí demokratických komunistů je proto jen splátkou na dluh, který celá strana má u nekomunistů, jež udržovala v nerovnoprávném postavení. Komunistické straně nepatří tedy žádný dík; patří jí snad přiznat, že se poctivě snaží využít poslední příležitosti k záchraně své i národní cti. Obrodný proces nepřichází s ničím příliš novým. Přináší myšlenky a náměty, z nichž mnohé jsou starší než omyly našeho socialismu a jiné vznikaly pod povrchem viditelného dění, měly být dávno vysloveny, byly však potlačovány. Nemějme iluzi, že tyto myšlenky vítězí teď silou pravdy. O jejich vítězství rozhodla spíše slabost starého vedení, které se zřejmě napřed muselo unavit dvacetiletým vládnutím, v němž mu nikdo nebránil. Zřejmě musely do plné formy dozrát všechny vadné prvky skryté už v základech a ideologii tohoto systému. Nepřeceňujme proto význam kritiky z řad spisovatelů a studentů. Zdrojem společenských změn je hospodářství. Správné slovo má svůj význam, jen když je řečeno za poměrů, které jsou už správně opracovány. Správně opracované poměry - tím se u nás, bohužel, musí rozumět naše celková chudoba a úplný

rozpad starého systému vládnutí, kdy se v klidu a míru na náš účet zkompromitovali politikové jistého typu. Pravda tedy nevitězí, pravda prostě zbývá, když se všechno ostatní prošustruje! Není tudíž důvodu k národní vítězoslávě, je pouze důvod k nové naději.

Obracíme se na vás v tomto okamžiku naděje, která je však pořád ohrožena. Trvala několik měsíců, než mnozí z nás uvěřili, že mohou promluvit, mnozí však nevěří ani teď. Ale promluvili jsme už tak a tolik se odkryli, že svůj úmysl zlidštit tento režim musíme jedinečně dokončit. Jinak by odplata starých sil byla krutá. Obracíme se hlavně na ty, kdo zatím jen čekali: Čas, který nastává, bude rozhodující pro mnoho let.

Čas, který nastává, je léto s prázdninami a dovolenými, kdy se nám po starém zvyku bude chtít všeho nechat. Vsaďme se však, že naši milí odpůrci si nedopřejí letního oddechu, budou mobilizovat své zavázané lidi a budou si už teď chtít zařídit klidné svátky vánoční! Dávejme tedy pozor, co se bude dít, snažme se tomu porozumět a odpovídat. Vzdejme se nemožného požadavku, aby nám vždycky někdo vyšší podal k věcem jediný výklad a jediný prostý závěr. Každý si bude muset udělat své závěry, na svou odpovědnost. Společné shodné závěry je možno najít jen v diskusi, k níž je nutná svoboda slova, která je vlastně jedinou naší demokratickou vymožeností letošního roku.

Do příštích dnů však musíme jít také s vlastní iniciativou a vlastními rozhodnutími. Především budeme odporovat názorům, kdyby se vyskytly, že je možné dělat nějakou demokratickou obrodu bez komunistů, popřípadě proti nim. Bylo by to nespravedlivé, ale také nerozumné. Komunisté mají vybudované organizace, v těch je třeba podpořit pokrokové křídlo. Mají zkušené funkcionáře, mají konečně pořád v ruce rozhodující páky a tlačítka. Před veřejností však stojí jejich Akční program, který je také programem prvního vyrovnání největší nerovnosti, a nikdo jiný nemá žádný stejně konkrétní program. Je třeba požadovat, aby se svými místními akčními programy přišli před veřejnost v každém okrese a v každé obci: Tu náhle půjde o velmi obyčejné a dávno čekané správné činy. KSČ se připravuje na sjezd, který zvolí nový ústřední výbor. Žádejme, aby byl lepší než ten dnešní. Říká-li dnes komunistická strana, že své vedoucí postavení napříště chce opírat o důvěru občanů a ne o násilí, věřme tomu potud, pokud můžeme věřit lidem, které už teď posílá jako delegáty na okresní a krajské konference.

V poslední době jsou lidé zneklidnění, že se postup demokratizace zastavil. Tento pocit je zčásti projevem únavy ze vzrušeného dění, zčásti odpovídá faktu: minula sezóna překvapivých odhalení, vysokých demisí a opájitvých projevů nebývalé slovní smělosti. Zápas sil se však jen poněkud skryl, bojuje se o obsah a znění zákonů, o rozsah praktických opatření. Krom toho novým lidem, ministrům, prokurátorům, předsedům a tajemníkům,

musíme popřát čas na práci. Mají právo na tento čas, aby se mohli buďto osvědčit, nebo znemožnit. Krom toho v centrálních politických orgánech nelze dnes čekat víc. Stejně projevíly nechtě podivuhodné ctnosti.

Praktická kvalita příští demokracie závisí na tom, co se stane s podniky a v podnicích. Při všech našich diskusích nakonec nás mají v rukou hospodáři. Dobré hospodáře je třeba hledat a prosazovat. Je pravda, že všichni jsme ve srovnání s rozvinutými zeměmi špatně placeni a někteří ještě hůř. Můžeme žádat víc peněz - které lze natisknout a tím znehodnotit. Žádejme však spíše ředitele a předsedy, aby nám vyložili, co a za kolik chtějí vyrábět, komu a zač prodávat, kolik se vydělá, co z toho se vloží do modernizace výroby a co je možno rozdělit. Pod zdánlivě nudnými titulky běží v novinách odraz velmi tvrdého boje o demokracii nebo koryta. Do toho mohou dělníci jakožto podnikatelé zasáhnout tím, koho zvolí do podnikatelských správ a podnikových rad. Jakožto zaměstnanci mohou pro sebe udělat nejlíp, když si za své zástupce zvolí do odborových orgánů své přirozené vůdce, schopné a čestné lidi bez ohledu na stranickou příslušnost.

Jestliže nelze v této době čekat od nynějších centrálních politických orgánů víc, je třeba dosáhnout více v okresech a obcích. Žádejme odchod lidí, kteří zneužili své moci, poškodili veřejný majetek, jednali nečestně nebo krutě. Je třeba vynalézat způsoby, jak je přimět k odchodu. Například: veřejná kritika, rezoluce, demonstrace, demonstrační pracovní brigády, sbírka na dary pro ně do důchodu, stávka, bojkot jejich dveří. Odmítat však způsoby nezákonné, neslušné a hrubé, jelikož by jich využili k ovlivňování Alexandra Dubčeka. Naš odpor k psaní hrubých dopisů musí být tak všeobecný, aby každý takový dopis, který ještě dostanou, bylo možno považovat za dopis, který si dali poslat sami. Oživujme činnost Národní fronty. Požadujeme veřejná zasedání národních výborů. K otázkám, které nechceme nikdo znát, ustavujeme vlastní občanské výbory a komise. Je to prosté: sejde se několik lidí, zvolí předsedu, vedou řádně zápis, publikují svůj nález, žádají řešení, nedají se zakřiknout. Okresní a místní tisk, který většinou zdegeneroval na úřední troubu, proměňujme v tribunu všech kladných politických sil, žádejme ustavení redakčních rad ze zástupců Národní fronty nebo zakládejme jiné noviny. Ustavujme výbory na obranu svobody slova. Organizujme při svých shromážděních vlastní pořádkovou službu. Uslyšíme-li divné zprávy, ověřujme si je, vysílajme delegace na kompetentní místa, jejich odpovědi zveřejňujme třeba na vratech. Podporujme orgány bezpečnosti, když stíhají skutečnou trestnou činnost, naší snahou není způsobit bezvládní a stav všeobecné nejistoty. Vyhybejme se sousedským hádkám, neožirejme se v politických souvislostech. Prozrazujme fyzly.

Oživený letní pohyb po celé republice vyvolá zájem o uspořádání státoprávního vztahu mezi Čechy a Slováký. Považujeme federalizaci za způsob řešení národnostní otázky, jinak je to jen jedno z významných opatření k demokratizaci poměrů. Toto opatření samo o sobě nemusí ani Slovákům přinést lepší život. Režim - v českých zemích zvlášť a na Slovensku zvlášť - se tím ještě neřeší. Vláda stranicko-státní byrokracie může trvat, na Slovensku dokonce o to líp, že jako "vybojovala větší svobodu".

Veliké znepokojení v poslední době pochází z možnosti, že by do našeho vývoje zasáhly zahraniční síly. Tváří v tvář všem přesílám můžeme jediné trvat slušně na svém a nezačínat si. Svě vládě můžeme dát najevo, že za ní budeme stát třeba se zbraní, pokud bude dělat to; k čemu jí dáme mandát, a své spojence můžeme ujistit, že spojenecké, přátelské a obchodní smlouvy dodržíme: Naše podrážděné výtky a neargumentovaná podezření musí jen ztěžovat postavení naší vlády, aniž nám pomohou. Rovnoprávné vztahy si beztak můžeme zajistit jediné tím, že zkvalitníme své vnitřní poměry a dovedeme obrodný proces tak daleko, že jednou ve volbách si zvolíme státníky, kteří budou mít tolik statečnosti, cti i politického umu, aby takové vztahy ustavili a udrželi. To je ostatně problém naprosto všech vlád všech menších států světa!

Letošního jara vrátila se nám znovu jako po válce velká příležitost. Máme znovu možnost vzít do rukou naši společnou věc, která má pracovní název socialismus, a dát jí tvar, který by lépe odpovídal naší kdysi dobré pověsti i poměrně dobrému mínění, jež jsme o sobě původně měli. Toto jaro právě skončilo a už se nevrátí. V zimě se všecko dovíme. Tím končí toto naše prohlášení k dělníkům, zemědělcům, úředníkům, umělcům, vědcům, technikům a všem. Napsáno bylo z podnětu vědců.

Varšavský dopis

Drazí soudruzi,

jménem ústředních výborů komunistických a dělnických stran Bulharska, Maďarska, NDR, Polska a Sovětského svazu se na vás obracíme tímto dopisem vedení upřímným přátelstvím, založeným na zásadách marxismu-leninismu a proletářského internacionalismu, starostí o naše společné věci, o upevnění pozic socialismu a bezpečnosti společenství socialistických národů.

Vývoj událostí ve vaší zemi v nás vyvolává hluboké zneklidnění. Nástup reakce proti vaší straně a základům společenského zřízení v ČSSR, podporovaný imperialismem, podle našeho hlubokého přesvědčení hrozí svést vaši zemi z cesty socialismu a v důsledku toho ohrožuje zájmy celé socialistické soustavy.

Tyto obavy jsme vyjádřili na schůzce v Drážďanech, v průběhu mnoha dvoustranných setkání a též v dopisech, které naše strany zaslaly v poslední době předsednictvu ÚV KSČ.

Nedávno jsme navrhli předsednictvu ÚV KSČ uskutečnění nové společné schůzky 14. července t.r., abychom si vyměnili informace a názory na situaci v našich zemích, mezi jiným i o vývoji událostí v Československu.

Předsednictvo ÚV KSČ se bohužel nezúčastnilo této schůzky a nevyužilo možnosti kolektivního soudružského posouzení nastalé situace. Proto jsme považovali za nutné vám v tomto dopise vyložit zcela upřímně a otevřeně naše společné mínění.

Chceme, abyste nás správně pochopili a správně zhodnotili naše úmysly.

Neměli jsme a nemáme v úmyslu vměšovat se do takových věcí, které jsou čistě vnitřní záležitostí vaší strany a vašeho státu, porušovat principy respektování samostatnosti a rovnosti ve vztazích mezi komunistickými stranami a socialistickými zeměmi.

Nevystupujeme před vámi jako představitelé včerejška, kteří by vám chtěli zabránit v nápravě chyb a nedostatků, tedy i porušování socialistické zákonnosti, k nimž docházelo.

Nevměšujeme se do metod plánování a řízení socialistického národního hospodářství Československa, do vašich opatření, směřujících k zdokonalení struktury ekonomiky, k rozvoji socialistické demokracie.

Uvítáme urovnání vztahů mezi Čechy a Slováky na zdravých základech bratrské spolupráce v rámci Československé socialistické republiky.

Zároveň nemůžeme souhlasit s tím, aby nepřátelské síly zatlačovaly vaši zemi ze socialistické cesty a vytvářely hrozbu odtržení Československa od socialistického společenství. To už není pouze vaše věc. To je společná věc všech komunistických a dělnických stran a států vázaných

spojenectvím, spoluprací a přátelstvím. To je společná věc našich zemí, které se sdružily ve Varšavské smlouvě, aby zajistily svou nezávislost, mír a bezpečnost v Evropě, aby postavily nepřekonatelnou bariéru piklům imperialistických sil agrese a revanše.

Národy našich zemí za cenu obrovských obětí dosáhly vítězství nad hitlerovským fašismem, vybojovaly si svobodu a nezávislost, možnost jít vpřed cestou pokroku a socialismu. Hranice socialistického světa se přemístily do centra Evropy, k Labi a šumavským horám. A nikdy nebudeme souhlasit s tím, aby tyto historické vymoženosti socialismu, nezávislost a bezpečnost všech našich národů mohly být ohroženy. Nikdy nebudeme souhlasit s tím, aby imperialismus pokojnou nebo násilnou cestou, zevnitř nebo zvenčí prolomil socialistickou soustavu a změnil poměr sil v Evropě ve svůj prospěch.

Síla a pevnost našich svazků závisí na vnitřní síle socialistického zřízení každé z našich bratrských zemí, na marxisticko-leninské politice našich stran, které hrají vedoucí úlohu v politickém a společenském životě svých národů a států. Podkopání vedoucí úlohy komunistické strany vede k likvidaci socialistické demokracie a socialistického zřízení. Tím jsou ohroženy základy našeho svazku a bezpečnosti společenství našich zemí.

Je vám známo, že bratrské strany s pochopením přijaly usnesení lednového pléna ÚV KSČ, majíce na zřeteli, že vaše strana, pevně držíc ve svých rukou mocenskou páku, bude usměrňovat celý proces v zájmu socialismu a nedovolí protikomunistické reakci, aby ho využívala ke svým cílům. Byli jsme přesvědčeni, že budete střežit jako oko v hlavě leninskou zásadu demokratického centralismu. Ignorování kterékoliv stránky této zásady, jak demokracie, tak i centralismu, vede nevyhnutelně k oslabení strany a její vedoucí úlohy, k přeměně buď v byrokratickou organizaci, nebo v diskusní klub. O všech těchto otázkách jsme hovořili nejednou na našich setkáních a z vaší strany se nám dostávalo ujištění, že si uvědomujete všechna nebezpečí a jste plně odhodláni jim čelit.

Události se, bohužel, vyvíjely jiným směrem.

Síly reakce, využívající oslabení stranického řízení státu a demagogicky zneužívající hesla „demokratizace“, rozpoutaly kampaň proti KSČ, jejím čestným a oddaným kádrům, s jasným záměrem likvidovat vedoucí úlohu strany, podkopat socialistické zřízení, postavit Československo proti druhým socialistickým zemím.

Politické organizace a kluby, které vznikly v posledním období mimo rámec Národní fronty, se v podstatě staly štáby reakčních sil. Sociální demokraté usilovně prosazují vytvoření své strany, organizují ilegální výbory, pokoušejí se rozštěpit dělnické hnutí v Československu, dostat se k řízení státu, aby obnovili buržoazní zřízení. Protisocialistické a revizionistické síly se zmocnily tisku, rozhlasu a televize a přeměnily je v tribunu pro výpady proti komunistické

straně, pro dezorientaci dělnické třídy a všech pracujících, pro nespoutanou protisocialistickou demagogii, pro podkopání přátelských vztahů mezi SSSR a dalšími socialistickými zeměmi. Řada orgánů masové informace soustavně provádí skutečně morální teror vůči lidem, kteří vystupují proti silám reakce, nebo vyjadřují své zneklidnění nad vývojem událostí.

Přes usnesení květnového pléna ÚV KSČ, který poukázal na hrozbu ze strany pravicových a protikomunistických sil jako na hlavní nebezpečí, zesílené útoky reakce nenarazily na odpor. Právě proto získala reakce možnost vystupovat veřejně před celou zemí, uveřejnit svou politickou platformu pod názvem Dva tisíce slov, která obsahuje otevřenou výzvu k boji proti komunistické straně a proti ústavní moci, výzvu ke stávkám a nepořádkům. Tato výzva je vážným ohrožením strany, Národní fronty, socialistického státu, je pokusem o nastolení anarchie. Toto prohlášení je v podstatě organizačně politickou platformou kontrarevoluce. Nikoho by neměla zmást tvrzení jeho autorů, že nechtějí svrhnout socialistické zřízení, nechtějí jednat bez komunistů, nechtějí podkopávat svazky se socialistickými zeměmi. To jsou pusté fráze, jejichž cílem je legalizace platformy kontrarevoluce, oklamání bdělosti strany, dělnické třídy a všech pracujících.

Tato platforma, široce rozšiřovaná ve vážném období, předcházejícím mimořádnému sjezdu KSČ, nejenže nebyla odsouzena, ale našla i vřelé stoupence v řadách strany a jejího vedení, kteří podporují protisocialistické výzvy.

Protisocialistické a revizionistické síly špiní veškerou činnost komunistické strany, vedou pomlouvačnou kampaň proti jejím kádrům, diskreditují čestné a straně oddané komunisty.

Tím vznikla situace absolutně nepřijatelná pro socialistické země.

Za tohoto ovzduší jsou vedeny útoky též proti socialistické zahraniční politice ČSSR, podnikají se výpady proti spolenectví a přátelství se socialistickými zeměmi. Ozývají se hlasy žádající revizi naší společné a koordinované politiky vůči NSR přesto, že západoněmecká vláda neochvějně uskutečňuje kurs nepřátelský zájmům bezpečnosti našich zemí. Pokusy o koketování ze strany úřadů NSR a revanšistů nalézají odezvu ve vedoucích kruzích vaší země.

Celý průběh událostí v posledních měsících ve vaší zemi ukazuje na to, že síly kontrarevoluce, podporované imperialistickými středisky, rozvinuly široký útok proti socialistickému zřízení a nenarazily na odpor strany a lidové moci. Není pochyb o tom, že se do těchto událostí v Československu zapojila centra mezinárodní imperialistické reakce, která podnikají všechno, aby vyhrotila a zkomplikovala situaci a povzbuzují v tomto směru protisocialistické síly. Buržoazní tisk pod pláštěm vychvalování „demokratizace“ a „liberalizace“ v ČSSR vede rozvratnou kampaň proti bratrským socialistickým zemím.

Zvláštní aktivitu projevují vládnoucí kruhy NSR, které se pokoušejí využít událostí v Československu, aby vyvolaly třenice mezi socialistickými zeměmi, izolovaly NDR a realizovaly své revanšistické záměry.

Cožpak vy, soudruzi, nevidíte tuto nebezpečí? Cožpak je možné být za této situace pasivními, omezovat se pouze na deklarace a ujišťování věrností věci socialismu a spojeneckým závazkům? Cožpak nevidíte, že kontrarevoluce vám bere jednu pozici za druhou? Že strana ztrácí kontrolu nad vývojem událostí a stále více ustupuje pod nátlakem protikomunistických sil?

Nemá to, že tisk, rozhlas a televize vaší země rozpoutaly kampaň v souvislosti se štábním cvičením ozbrojených sil Varšavské smlouvy, za cíl zasít nedůvěru a nepřátelství k Sovětskému svazu a dalším socialistickým zemím? Došlo to tak daleko, že štábní cvičení našich vojsk za účasti několika jednotek Sovětské armády, obvyklé při vojenské spolupráci, je využíváno k neopodstatněným obviněním z narušování suverenity ČSSR. A k tomu dochází v Československu, jehož lid ctí památku sovětských vojáků padlých za svobodu a suverenitu této země. Současně v blízkosti západních hranic vaší země probíhají manévry vojenských sil agresivního bloku NATO, jichž se účastní armáda revanšistického západního Německa, a o tom se nehovoří ani slovem.

Inspirátoři této nepřátelské kampaně si, jak zřejmo, přejí zkalit vědomí československého lidu, dezorientovat ho a podkopat tu pravdu, že Československo může zachovat svou nezávislost a suverenitu pouze jako socialistická země, jako člen socialistického společenství. A pouze nepřátelé socialismu mohou dnes spekulovat s heslem „obranu suverenity“ ČSSR před socialistickými zeměmi, před těmi zeměmi, jejichž spojenectví a bratrská spolupráce vytvářejí nejspolehlivější základ nezávislosti a svobodného rozvoje každého z našich národů.

Podle našeho přesvědčení vznikla situace, v níž hrozba základům socialismu v Československu ohrožuje i společné životní zájmy ostatních socialistických zemí. Národy našich zemí by nám nikdy neprominuly lhostejnost a lehkomyšlnost tváří v tvář takovému nebezpečí.

Žijeme v takové době, kdy mír, bezpečnost a svoboda národů si více než kdy jindy vyžadují jednotu socialistických sil. Mezinárodní napětí se nezmenšuje. Americký imperialismus se nezřekl své politiky síly a otevřené intervence proti národům bojujícím za svobodu. I nadále vede zločinnou válku ve Vietnamu, podporuje izraelské agresory na Blízkém východě, brání mírovému urovnání konfliktu. Horečné zbrojení nebylo zdaleka zabrzděno. Německá spolková republika, v níž narůstají síly neofašismu, útočí proti státu quo,

žádá revizi hranic, nechce se zříci ani záměrů na pohlčení NDR, ani přístupu k jaderným zbraním, je proti návrhům na odzbrojení. V Evropě, kde se nahromadily obrovské prostředky masového ničení, jsou mír a bezpečnost národů udržovány především díky síle, semknutosti a mírumilovné politice socialistických států.

Za tuto sílu a jednotu socialistických zemí, za osudy míru neseme odpovědnost my všichni.

Naše země jsou vzájemně spojeny smlouvami a dohodami. Tyto důležité vzájemné závazky států a národů jsou založeny na společné snaze uhájít socialismus a zajistit kolektivní bezpečnost socialistických zemí. Na našich stranách a národech spočívá historická odpovědnost za to, aby nebyly zmařeny dosažené revoluční vymoženosti.

Každá z našich stran má odpovědnost nejen vůči své dělnické třídě a svému národu, ale i vůči mezinárodní dělnické třídě a světovému komunistickému hnutí a nemůže se vyhnout závazkům, které z toho vyplývají. Proto musíme být solidární a jednotní při obraně vymožeností socialismu, naší bezpečnosti a mezinárodních pozic celého socialistického společenství.

Právě proto máme za to, že rozhodný odpor protikomunistickým silám a rozhodný boj za udržení socialistického zřízení v Československu je nejen vaším, ale i naším úkolem.

Věc obrany moci dělnické třídy a všech pracujících a socialistických vymožeností v Československu vyžaduje:

rozhodný a smělý nástup proti pravicovým a protisocialistickým silám, mobilizaci všech prostředků obrany, vytvořených socialistickým státem;

zastavení činnosti všech politických organizací vystupujících proti socialismu;

aby strana ovládla prostředky masové informace - tisk, rozhlas a televizi - a využívala je v zájmu dělnické třídy, všech pracujících, socialismu;

semknutost řad strany na principiálním základě marxismu-leninismu, neochvějně dodržování zásady demokratického centralismu, boj s těmi, kdož svou činností napomáhají nepřátelským silám.

Víme, že v Československu jsou síly, jež jsou s to uhájít socialistické zřízení a zasadit porážku protisocialistickým živlům. Dělnická třída, pracující rolnictvo, pokroková inteligence - zdrcující většina pracujících republiky je ochotna učinit všechno nezbytné pro další rozvoj socialistické společnosti. Úkolem dneška je dát těmto zdravým silám jasnou perspektivu, pozvednout je k činům, mobilizovat jejich energii k boji proti silám kontrarevoluce, aby byl zachován a upevněn socialismus v Československu.

Tváří v tvář hrozbě kontrarevoluce musí na výzvu komunistické strany plnou silou zaznít hlas dělnické třídy. Dělnická třída spolu s pracujícím rolnictvem vynaložily největší úsilí pro vítězství socialistické revoluce. Právě pro ně je ze všeho nejdražší udržet vymoženosti socialismu.

Vyjadřujeme přesvědčení, že Komunistická strana Československa podnikne u vědomí své odpovědnosti nezbytná opatření, aby reakci zatarasila cestu. V tomto boji můžete počítat se solidaritou a všestrannou pomocí ze strany bratrských socialistických zemí.

Príloha č. 3 . Memorandum From the Under Secretary of State for Political Affairs (Rostow) to Secretary of State Rusk

Washington, May 10, 1968.

SUBJECT

Soviet threats to Czechoslovakia

I have thought further about our conversation yesterday.

I conclude that it would be a serious mistake not to give the Soviets a private signal of concern about troop movements near Czechoslovakia.

1. In retrospect, our failure to deter the Communist takeover in Czechoslovakia in 1948 was one of the most serious mistakes of our foreign policy since the war. Firm diplomatic action then—a period of our nuclear monopoly—could well have prevented the Cold War. Similarly, our public statement in 1956 that we would not intervene gave the Soviets a full license. 4 Obviously, the situation has profoundly changed.

2. What is at stake now is the process of movement towards détente—the policy of the President's speech of October 7, 1966; 5 the NATO resolution of last December accepting the Harmel Exercise Report; 6 the German Eastern policy; and the possibility of real improvement in the political climate in Europe, leading to mutual and balanced force reductions. Progress in this direction would be set back if the Soviets intervened in Czechoslovakia. I simply do not agree that Soviet efforts in Eastern Europe would fail to stamp out liberal trends. They have long since proved their capacity to keep the animals tame by police methods, and their willingness to do so.

3. The Russians must be hesitating. The moment to give them a deterrent signal is therefore now. It will be too late once they cross the border.

4. we should use the occasion to the maximum to fortify our European and NATO relations, accelerating the processes which have been started during the last year.

I therefore recommend:

(1) that the President and you see Dobrynin together, preferably today

(a) to ask the Soviets what these reports mean;

(b) to express the hope that they do not portend any change in the policy of movement towards détente. We could say that we have no intention of interfering in the internal affairs of Czechoslovakia, and hope that the Soviets will continue to pursue the same policy; that the present process of improving the political climate step by step is the only possible path to true

détente in Europe, including the possibility of reaching an accommodation on the German question; that the use of force in Europe would set in motion processes we cannot now foresee, but which perhaps neither of us could control;

(2) that we use our new machinery of political consultation in Europe to consult intensively with our NATO allies about all aspects of these events;

(3) that we consider setting up a high-level special group of NATO allies—of those who wish to do so—here in Washington, to remain in continuous touch with us on the implication of these events, and to develop together proposals of policy for dealing with them;

(4) that the NATO military side examine these problems intensively, and be prepared to go on an alert or to make other appropriate demonstrations which might be warranted;

(5) that the President consider the advisability of sending messages to Wilson, Kiesinger and De Gaulle asking for their views on the significance of these events and offering to review together, perhaps at the Ministerial level, the policies which should be pursued as the situation evolves. Effective consultation with our principal NATO allies over a matter so vital to the future of Europe would seem crucial if there is to be any future growth of the Alliance.